

MENNESKEHANDEL I RENGØRINGSBRANCHEN?

- En kvalitativ undersøgelse af migrations- og arbejdsvilkårene for en gruppe migrantarbejdere i Danmark

TRINE MYGIND KORSBY

MENNESKEHANDEL I RENGØRINGSBRANCHEN?

- En kvalitativ undersøgelse af migrations- og arbejdsvilkårene for en gruppe migrantarbejdere i Danmark

TRINE MYGIND KORSBY

© Servicestyrelsen 2011

Teksten kan frit citeres med tydelig kildeangivelse

Forfatter: Trine Mygind Korsby

”Menneskehandel i rengøringsbranchen?”

- En kvalitativ undersøgelse af migrations- og arbejdsvilkårene for en gruppe migrantarbejdere i Danmark”

ISBN (trykt udgave): 978-87-92743-82-4

ISBN (digital udgave): 978-87-92743-43-5

1. udgave, 1. oplag

Design: Bysted A/S

Pris: Gratis

Publikationen er udgivet af

Servicestyrelsen

Edisonsvej 18, 1.

5000 Odense C

Tlf.: 72 42 37 00

E-mail: servicestyrelsen@servicestyrelsen.dk

www.servicestyrelsen.dk

Download rapporten på www.servicestyrelsen.dk eller www.centermodmenneskehandel.dk

Indhold

Kapitel 1:	
Introduktion	9
Hvad er menneskehandel?	11
Hvad er tvangsarbejde?	13
Et kontinuum af frivillighed og tvang	15
Rengøringsbranchen i Danmark	16
Tal og fakta	18
Kædeansvar, CSR og social dumping	21
Kapitel 2:	
Metode	22
Udvælgelse og adgang	24
Informanter og fagpersoner	25
Udførelse af interviews	27
Følgegruppe	28
Kapitel 3:	
Baggrunde for migration og adgang til job i Danmark	29
Push og pull	33
Årsager og netværksmigration	33
På vej til Danmark – rekruttering og lån af penge til migration	36
Betaling for et job	37
'Leje' af identitet som adgangsbillet til arbejdsmarkedet	41
Kapitel 4:	
Arbejdet i rengøringsbranchen i Danmark	43
Formel og uformel sektor	45
Forventninger, arbejdstider, tilgængelighed og kultur	46
Løn, kontrakt og bolig	48
Isolation, frygt og grænser	51
En helt anden verden	52
Brug af underleverandører	56
Et konglomerat af sårbarhed, udnyttelse og muligheder	57

Kapitel 5:	
Drømme om fremtiden.....	58
Ønske om at forblive i Danmark.....	59
Drømme om uddannelse og job.....	60
På vej.....	61
Kapitel 6:	
Indikatorer på menneskehandel	63
Indikatorer.....	64
Samlet vurdering	68
Kapitel 7:	
Konklusion	69
Litteratur.....	73

KAPITEL 1 INTRODUKTION

Introduktion

Denne rapport handler om risikoen for og forekomsten af menneskehandel til tvangsarbejde i rengøringssektoren i Danmark.

At fænomenet menneskehandel eksisterer i Danmark, er i de senere år blevet tydeligt i forbindelse med eksempler på kvinder, der er handlet til prostitution. At der også kan være eksempler på menneskehandel i andre sektorer, er mindre åbenbart. Det umiddelbart velregulerede danske samfund og stærke traditioner for et tæt samarbejde mellem arbejdsmarkedets parter (fagforeninger, arbejdsgivere og staten) og ikke mindst organisationernes styrke og udbredte tilstedeværelse på det danske arbejdsmarked er en væsentlig barriere, som hidtil har været med til at sikre arbejdstageres rettigheder og forhindre udnyttelse af både dansk og udenlandsk arbejdskraft.

Men internationalt i debatten om menneskehandel er der en voksende opmærksomhed på, at menneskehandel også foregår i andre arenaer end prostitutionsområdet, fx til tvangsarbejde i landbruget, i byggebranchen, i rengøringsbranchen, til tiggeri og tyveri. ILO vurderer således, at omkring 12,3 millioner mennesker verden over er ofre for tvangsarbejde, heraf ca. 2,45 millioner som har været udsat for menneskehandel (ILO 2005: 10, 12, 14).

I en række EU-lande er der rapporteret om adskillige tilfælde af menneskehandel til tvangsarbejde blandt andet indenfor landbrug og gartneri, rengøring og servicesektoren, privat husarbejde¹ og forskellige former for industriel forarbejdning, blot for at nævne nogle eksempler (Anti-Slavery International 2006; OSCE 2009). I Danmarks nabolande, Norge og Sverige, er der indenfor de sidste år rapporteret om flere tilfælde af menneskehandel til tvangsarbejde, som også i nogle tilfælde har ført til domfældelse på området² (KOM 2010: 21-22; Rikspolisstyrelsen 2010: 14-15; Rikspolisstyrelsen 2009: 13-15). Endvidere er der i Danmark i 2010 blevet identificeret ét offer for menneskehandel til tvangsarbejde: her var der tale om en ung, bulgarsk mand, der blev udnyttet til at uddele aviser. Manden var blevet lovet helt andre arbejds- og leveforhold og var blevet stillet i udsigt at kunne tjene rigtigt mange penge, inden ankomsten til Danmark, men han endte med at få frataget sine identitetspapirer, stort set ikke at få løn og at bo under kummerlige forhold uden at få tilstrækkelig mad.

Specifikt i forhold til rengøringsbranchen har man i England, Norge og Finland haft sager om menneskehandel til tvangsarbejde med ofre fra Øst- og Centraleuropa, Kina, Sydamerika og Afrika (Anti-Slavery International 2006: 15, 19; KOM 2010: 22; The Finnish National Rapporteur on Trafficking in Human Beings 2010: 145).

Dette peger på, at menneskehandel og tvangsarbejde indenfor flere forskellige sektorer reelt også kan være til stede i dagens Danmark. Der er imidlertid ikke tidligere lavet undersøgelser af dette, og mens der findes en del veldokumenterede journalistiske indlæg omhandlende udnyttelse af

¹ Ordet 'husarbejde' bruges i denne rapport i stedet for det engelske udtryk 'domestic work'.

² Jævnfør retssagen om menneskehandel med henblik på udnyttelse til tvangsarbejde (brolægning) fra Norge i juli 2008, som førte til dom efter § 224, som er menneskehandelsparagraffen i den norske straffelov (jævnfør dom fra Jæren Tingrett d.4.7.2008, sagsnummer 08-069332MED-JARE).

arbejdskraft og migrantarbejdere indenfor forskellige erhverv, har emnet generelt ikke været behandlet med menneskehandel som optik. Derfor er det vigtigt at belyse, hvor menneskehandel kan forekomme, også selvom dette ikke nødvendigvis er en realitet i Danmark i øjeblikket.

På denne baggrund har Center mod Menneskehandel iværksat en række undersøgelser af migrations-, arbejds- og levevilkårene for udenlandske arbejdere indenfor en række sektorer, med særligt fokus på, hvorvidt der her kunne forekomme menneskehandel og tvangsarbejde³. Denne rapport fokuserer således specifikt på udenlandsk arbejdskraft⁴ i rengøringsbranchen i Danmark. Hensigten med rapporten er at belyse, hvorvidt der er tale om menneskehandel – eller elementer af menneskehandel – i en gruppe migrantarbejders situationer og historier⁵.

Med dette udgangspunkt er formålet med rapporten at afdække nogle af de problemstillinger, der definerer og præger migranternes arbejds- og levevilkår i denne sektor. I rapporten præsenteres en række migranter af forskellig nationalitet, som har arbejdet – eller stadig arbejder – i rengøringsbranchen. Rapporten handler især om disse menneskers vej til Danmark og de udfordringer og problemer, som de er stødt på undervejs samt om deres arbejdsliv i landet og deres forestillinger om fremtiden.

Rengøring som undersøgelsesfelt er blevet udforsket af andre, der har beskæftiget sig med 'domestic work', hvilket er et begreb, der dækker over en lang række forskellige former for 'husarbejde', som blandt andet omfatter grupper som au pairs, barnepiger og migrantarbejdere, der gør rent, passer børn, laver mad og udfører andre aktiviteter, der relaterer sig til husførelse (jævnfør fx Anderson 2000; Lutz 2008). Andre undersøgelser har fokuseret mere direkte på rengøringsbranchen – og ikke på det mere generelle 'husarbejde' – med et blik på migration, arbejdsvilkår og social eksklusion, fx rapporten 'Who cleans the welfare state?' fra det svenske Institut För Framtidsstudier (Gavanas 2010). Nærværende undersøgelse ønsker ligeså at fokusere specifikt på rengøringsbranchen og de migranter, der arbejder både 'sort' og 'hvidt' i denne branche.

Det skal understreges, at nærværende undersøgelse omhandler et lille udsnit af de migrantarbejdere, der arbejder i rengøringssektoren i Danmark, og formålet er således *ikke* at give en udtømmende beskrivelse eller kvantitativt baseret afdækning af situationen for alle migrantarbejdere indenfor rengøringsbranchen, men at give læseren indsigt i nogle af de problematikker, der kan opstå og de vilkår, der er en realitet for denne gruppe.

Undersøgelsen er baseret på en række kvalitative interviews med en gruppe migrantarbejdere og interviews med fagpersoner med særligt kendskab til forholdene for udenlandsk arbejdskraft inden for rengøringsbranchen. Undersøgelsen ønsker at svare på nedenstående spørgsmål:

³ Denne undersøgelse er således del af en serie af undersøgelser om menneskehandel til tvangsarbejde i Danmark, udfærdiget af Center mod Menneskehandel. Den første rapport i serien omhandler risikoen for og forekomsten af menneskehandel blandt en gruppe au pair-personer i Danmark (Korsby 2010). Nærværende rapport udkommer parallelt med den anden udgivelse i serien om tvangsarbejde, omhandlende menneskehandel og landbrugssektoren i Danmark.

⁴ Udover den brede betegnelse 'udenlandsk arbejdskraft' bruges der i denne rapport betegnelserne 'migrantarbejdere' og 'udenlandske borgere'. 'Migrantarbejdere' indbefatter mennesker, der er migreret til landet for at arbejde, og 'udenlandske statsborgere' har ifølge Integrationsministeriet følgende definition: "Udenlandske statsborgere er personer, som har statsborgerskab i et andet land, og som enten har opholdstilladelse i Danmark eller er fritaget fra krav om opholdstilladelse i Danmark. I gruppen findes således flygtninge, familiesammenførte, personer med opholdstilladelse på andet grundlag og personer omfattet af EU/EØS-opholdsreglerne. Endvidere indgår nordiske statsborgere. Når udlændinge får dansk indfødsret (dansk statsborgerskab), udgår de af opgørelsen over antallet af udenlandske statsborgere." (jævnfør www.nyidanmark.dk)

⁵ Her skal det bemærkes, at undersøgelsen som udgangspunkt har beskæftiget sig både med menneskehandel over nationale grænser samt menneskehandel af danske statsborgere inden for Danmarks grænser. Men imidlertid har det primære fokus i undersøgelsen været på den udenlandske arbejdskraft på baggrund af eksisterende viden om og kendskab til ofre for menneskehandel i Danmark, som indtil videre ikke har omhandlet danske statsborgere.

- Hvordan er migrantarbejdernes migration (og eventuelle rekruttering) organiseret og af hvem?
- Hvilke arbejdsforhold og levevilkår oplever migrantarbejdere i rengøringsbranchen i Danmark?
- Hvilke forventninger havde migranterne til deres arbejdsliv i Danmark, og stemmer de overens med den virkelighed, de har mødt?
- Hvor ser migrantarbejderne sig selv som værende på vej hen? Hvilke forestillinger har de om fremtiden?

Med udgangspunkt i en afklaring af ovenstående spørgsmål, afsluttes rapporten med en gennemgang af en række indikatorer på menneskehandel og en vurdering af, hvorvidt der kan peges på tilfælde af menneskehandel – eller på eventuelle gråzoner/grænsetilfælde i forhold til udnyttelse af udenlandsk arbejdskraft i rengøringsbranchen – blandt undersøgelsens informanter.

Hvad er menneskehandel?

Der findes tre internationale konventioner, protokoller og retsakter om menneskehandel, som Danmark er forpligtet af: Danmark har ratificeret Protokollen om forebyggelse, bekæmpelse og retsforfølgning af menneskehandel, særligt handel med kvinder og børn til supplerende af FN's konvention om bekæmpelse af grænseoverskridende organiseret kriminalitet (oftest refereret til som Palermo-protokollen) og Europarådets konvention om en indsats til bekæmpelse af menneskehandel.

Menneskehandel defineres på følgende måde i FN-protokollen om menneskehandel:

Protokollen til FN's konvention om bekæmpelse af grænseoverskridende kriminalitet (Palermo-protokollen)

Ifølge Palermo-protokollens Artikel 3 forstås menneskehandel som

- (a) det at rekruttere, transportere eller overføre en person, holde en person skjult eller modtage en person ved brug af magt eller trusler om magtanvendelse eller anden form for tvang, bortførelse, bedrageri eller misbrug af magt eller udnyttelse af en sårbar stilling eller ydelse eller modtagelse af betaling eller fordele for at opnå samtykke fra en person, der har myndighed over en anden person, med det formål at udnytte vedkommende. Begrebet udnyttelse omfatter mindst udnyttelse af en andens prostitution eller andre former for seksuel udnyttelse, tvangsarbejde, slaveri eller slaverilignende former for udnyttelse af arbejdskraft eller fjernelse af organer.**
- (b) den omstændighed, at et offer for menneskehandel har givet sit samtykke til den under litra a) omhandlede udnyttelse, skal være uden betydning, når der er gjort brug af et af de i litra a) nævnte midler.**

Definitionen på menneskehandel er inkorporeret i den danske straffelovs § 262a på baggrund af Palermo-protokollen og EU's rammeafgørelse:

Straffeloven § 262a

For menneskehandel straffes med fængsel indtil 8 år den, der rekrutterer, transporterer, overfører, huser eller efterfølgende modtager en person, hvor der anvendes eller har været anvendt

- 1) ulovlig tvang efter § 260,**
 - 2) frihedsberøvelse efter § 261,**
 - 3) trusler efter § 266,**
 - 4) retsstridig fremkaldelse, bestyrkelse eller udnyttelse af en vildfarelse eller**
 - 5) anden utilbørlig fremgangsmåde**
- med henblik på udnyttelse af den pågældende ved kønslig usædelighed, tvangsarbejde, slaveri eller slaverilignende forhold eller fjernelse af organer.**

Stk. 2:

På samme måde straffes den, der med henblik på udnyttelse af den pågældende ved kønslig usædelighed, tvangsarbejde, slaveri eller slaverilignende forhold eller fjernelse af organer, yder betaling eller anden fordel for at opnå samtykke til udnyttelsen fra en person, som har myndighed over den forurettede, og den der modtager sådan betaling eller anden fordel.

Som beskrevet i lovtæksten kan menneskehandel således ske med henblik på udnyttelse til prostitution eller andre former for seksuel udnyttelse, tvangs- eller pligtmæssigt arbejde, slaveri eller praksis, der kan sidestilles med slaveri eller trældom, samt fjernelse af organer.

Menneskehandel omfatter tre kernelementer: der skal foreligge en *handling*, være anvendt et bestemt *middel* med henblik på et bestemt *formål*. *Handlingen* består af, at en person rekrutterer, overfører, transporterer eller flytter en anden person fra ét sted til et andet – enten indenfor et lands grænser eller over grænser – og huser eller modtager en person, og *midlet* er, at handlingen sker ved anvendelse af blandt andet svig, bedrageri, frihedsberøvelse, magtmisbrug, tvang eller trusler herom, eller udnyttelse af en sårbar situation. *Formålet* med handlingen er, at den sker med henblik på at udnytte den pågældende. Er offeret under 18 år, anses handlingen som menneskehandel, også selv der ikke er tale om tvang eller brug af magt.

For at der er tale om menneskehandel, skal alle tre kernelementer – *handlingen*, *midlet* og *formålet* – foreligge. Der behøver ikke være en bestemt rækkefølge mellem de tre elementer. Der foreligger stadig menneskehandel, selvom tvangen først opstår efter ankomsten til destinationslandet. Hvis alle tre elementer er til stede, er det irrelevant, hvorvidt den menneskehandlede som udgangspunkt selv har indvilliget i at blive flyttet fra ét sted til et andet.

For at kunne vurdere, hvornår og hvorvidt der er tale om menneskehandel, benytter Center mod Menneskehandel sig af en række indikatorer på menneskehandel. Disse dækkes af seks overordnede temaer, som alle er væsentlige i forhold til at identificere et forløb og en situation som menneskehandel: rekruttering, personlige dokumenter og ejendele, bevægelsesfrihed, vold eller trusler om vold, arbejdsbetingelser og livsbetingelser. Indikatorerne vil blive gennemgået i Kapitel 6.

Menneskehandel kan foregå på et utal af måder og med varierende grader af tvang og bedrag. Derfor kan menneskehandel som begreb med fordel anskues på et kontinuum, hvor de forskellige elementer tager forskellig form. I den ene ende af kontinuummet er sagen, hvor en person fx kidnappes i sit hjemland og føres til et andet land af bagmænd, voldtages, bankes og fysisk tvinges til at prostituere sig uden at få så meget som en krone selv. Vedkommende har en stor gæld til bagmændene for rejsen, trues til ikke at forlade stedet og overvåges hele døgnet. I den anden ende af kontinuummet er sagen, hvor en person er i en sårbar situation, men godt ved, at han/hun skal arbejde som prostitueret, tigger eller skovarbejder i destinationslandet, men ved ankomsten er arbejdets art meget anderledes, ringere og dårligere betalt end stillet i udsigt, og vedkommende kommer til at bo under ringe forhold. Personen oplever ikke at have et reelt alternativ til at komme ud af situationen⁶.

Det kan diskuteres, hvad udtrykket 'en sårbar stilling' – som nævnes i FN's definition af menneskehandel – indebærer, og dette er et kompliceret spørgsmål. Men der kan peges på, at mange menneskehandels ofre kommer fra fattige kår og ofte også en udsat og skrøbelig social/familiær situation, hvilket gør dem modtagelige overfor løfter om muligheden for en anden og bedre fremtid. Således kan vedkommende godt aktivt vælge og indvillige i at lade sig rekruttere til at arbejde et andet sted. Hvis vedkommende befinder sig i arbejdsløshed, fattigdom og en udsat social situation og derudover pådrager sig gæld eller fratages sine personlige papirer, kan det betyde, at der reelt ikke eksisterer andre muligheder end at tage af sted og sidenhen eventuelt forblive i arbejdsforholdet. Udnyttelsen af en sådan situation kunne være menneskehandel.

Hvad er tvangsarbejde?

Begreber som tvangsarbejde og udnyttelse af arbejdskraft spiller en central rolle i definitionen af menneskehandel og er således særligt vigtige for denne rapports omdrejningspunkt.

Tvangsarbejde behandles i Den Internationale Arbejdsorganisations (ILO) konvention 29⁷ og konvention 105⁸ om afskaffelse af tvangsarbejde. Danmark har ratificeret begge konventioner, men der findes ikke en definition af tvangsarbejde i forarbejderne til den danske straffelovs § 262a om menneskehandel. Det fremgår dog af forarbejderne (de specielle bemærkninger til § 262a), at udtrykket 'tvangsarbejde' skal fortolkes i overensstemmelse med de gældende internationale instrumenter, heriblandt ILO konvention nr. 29 af 28. juni 1930 om tvangsarbejde og konvention nr. 105 af 5. juni 1957 om afskaffelse af tvangsarbejde.

I konvention 29⁹ defineres tvangsarbejde på følgende måde:

ILO-konvention om tvangsarbejde - nr.29, artikel 2 (1), 1930

Ethvert arbejde eller enhver bistasydelse, der kræves af en person under trussel om hvilken som helst straf, og til hvilket den pågældende person ikke har tilbudt sig frivilligt.

⁶ Jævnfør retssagen om menneskehandel med henblik på udnyttelse til tvangsarbejde fra Norge i juli 2008, som er et eksempel på en menneskehandelssag, hvor ofrene var i en sårbar position, men frivilligt gik ind i arbejdsforholdet. Retten skønnede, at ofrene ikke havde et reelt alternativ til at forlade arbejdsforholdet. Bagmanden blev dømt efter § 224, som er menneskehandelsparagraffen i den norske straffelov (jævnfør dom fra Jæren Tingrett d.4.7.2008, sagsnummer o8-069332MED-JARE).

⁷ C 29 Forced Labour Convention, 1930.

⁸ C 105 Abolition of Forced Labour Convention, 1957.

⁹ Denne konvention er en af de mest udbredte ILO konventioner – således havde 173 lande i 2008 ratificeret konvention nr. 29.

En central del af definitionen på tvangsarbejde handler om, hvorvidt personen har tilbudt sin arbejdskraft frivilligt. Man kan sondre mellem frivilligt og ufrivilligt arbejde – og dermed afgøre, om der er tale om tvangsarbejde – ved at undersøge, om det er muligt for personen frivilligt at forlade arbejdet. Kan den pågældende tilbagetrække sin arbejdskraft uden at miste rettigheder eller privilegier, fx retten til at få udbetalt en aftalt løn, er der ikke tale om tvangsarbejde (Andrees 2008a: 2; Andrees 2008b: 4; Center mod Menneskehandel 2010: 26).

Tvangsarbejde kan ikke blot sidestilles med lave lønninger eller dårlige arbejdsforhold eller dække over økonomisk nødvendighed, hvor en arbejder fx føler sig ude af stand til at forlade sit job af frygt for ikke at kunne finde andet arbejde eller andre indtjeningsmuligheder. Derimod er tvangsarbejde en grov overtrædelse af menneskerettighederne og en begrænsning af den personlige frihed (ILO 2005: 5).

Et andet væsentligt punkt for definitionen af tvangsarbejde er, hvorvidt arbejdet påbydes under trusler om straf – forstået som repressalier og negative konsekvenser for den enkelte arbejder, hvis arbejdet ikke udføres. Der kan således være tale om straf i form af tab af rettigheder og privilegier. Da det i praksis kan være vanskeligt at afgøre i hvilke situationer, der er tale om tvang og trusler om straf, har ILO udarbejdet en liste med seks overordnede indikatorer på tvangsarbejde (Center mod Menneskehandel 2010: 25-26):

1. Fysisk og seksuel vold (trusler eller udøvelse).
2. Indespærring og indskrænkning af personens bevægelsesfrihed til arbejdspladsen eller et begrænset område.
3. Gældsslaveri, hvor arbejderen arbejder for at tilbagebetale en gæld eller et lån, og derfor ikke får udbetalt løn for sit arbejde. Arbejdsgiveren tilbyder fx mad og bolig, men opkræver så urimelige priser, at personen ikke har mulighed for at tilbagebetale gælden (denne situation befinder sig på grænsen mellem tvangsarbejde og slaveri).
4. Manglende udbetaling, tilbageholdelse af løn eller en helt urimelig underbetaling i forhold til den aftalte løn ved tidligere indgået aftale.
5. Opbevaring af pas og identitetsdokumenter så personen ikke kan forlade stedet eller dokumentere sin identitet og status.
6. Trusler om at indberette til myndighederne, hvor personen opholder sig eller at vedkommende arbejder illegalt i landet. Det kan resultere i strafforfølgelse, udvisning eller berøvelse af rettigheder og goder.

I praksis forekommer oftest en kombination af flere af de beskrevne handlinger. Anti-Slavery International, som er én af de centrale organisationer på menneskehandelsområdet, påpeger, at en grundig efterforskning bør iværksættes i tilfælde, hvor én af disse indikatorer identificeres, og at sagen bør vurderes som tvangsarbejde i de tilfælde, hvor to eller flere elementer af tvang identificeres. Organisationen understreger, at situationer, hvor en person har fået tilbageholdt sine dokumenter og/eller sin løn, ikke bør betragtes med mildere øjne end sager, hvor personen er blevet truet (Anti-Slavery International 2006).

Udover en afklaring af, hvad der i denne rapport menes med tvangsarbejde som begreb, er det centralt at forholde sig til begrebet 'udnyttelse af arbejdskraft' (labour exploitation). Udnyttelse af arbejdskraft er et begreb, der er vanskeligere at præcisere end tvangsarbejde. Men samtidig er det et helt centralt begreb, der benyttes ofte og som er indskrevet i Parlermo-protokollen. Overordnet kan det siges, at begrebet dækker over arbejde under forhold som overtræder internationale og europæiske arbejdsstandarder og menneskerettigheder (Skrivakova 2010: 18), men i mere

juridiske termer står begrebet imidlertid bemærkelsesværdigt åbent for fortolkning, eftersom der ikke findes nogen international, anerkendt definition eller konvention at læne sig op af. Det vil i praksis sige, at forskellige lande har mulighed for selv at definere mere nøjagtigt, hvad der menes med udnyttelse af arbejdskraft. I denne sammenhæng kan det siges, at udnyttelse af arbejdskraft typisk dækker over arbejdsforhold, der både lønmæssigt og i forhold til arbejdsmiljø og sikkerhed, ikke er i overensstemmelse med de lovpligtige nationale (i dette tilfælde Danmarks) regler og retningslinjer.

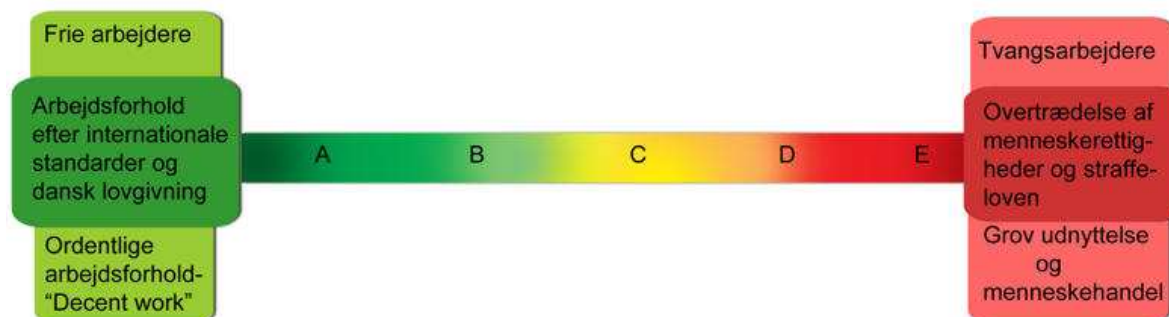
Et kontinuum af frivillighed og tvang

De ovenstående definitioner bidrager til en mere præcis forståelse af fænomenerne menneskehandel, tvangsarbejde og udnyttelse af arbejdskraft, som alle er helt centrale for denne rapport. Det er nødvendigt med sådanne faste definitioner – ikke mindst for myndighederne og for juridisk at kunne træffe afgørelse om specifikke sager og vurdere, om der er tale om menneskehandel. Definitionerne giver imidlertid ikke meget plads til bedre at forstå de komplekse, individuelle forhold, der i realiteten ofte gør sig gældende i relation til menneskehandel og tvangsarbejde. Definitionerne åbner heller ikke op for at forstå de mangesidede og facetterede sammenhænge, som ofte eksisterer begreberne imellem. Hertil er de tit for stringente, eftersom de primært er møntet på at kunne reducere individuelle, komplekse migrations- og arbejdssituationer til simple enten-eller slutninger:

“While there might be some commonalities in people’s experiences of exploitation, single experiences of workers tend to differ and it is difficult to simply compare individual realities and consider them as binary values: either forced labour or not forced labour, with nothing in between”
(Skrivankova 2010:16)

Definitionerne på menneskehandel og tvangsarbejde indfanger således ikke altid kompleksiteten og er ofte vanskelige at anvende i praksis. Tvangselementet er centralt for begge definitioner, men graden af tvang er ofte svær at fastslå og påvise, når vi taler om migrantarbejdere i sårbare situationer. De mennesker, det drejer sig om, kan besidde en større grad af autonomi og handlingsrum, end tvangselementet umiddelbart lægger op til i sin definition. Samtidig er der tale om en dynamisk proces, hvor det, der begynder med aftaler og samtykke senere – i en glidende overgang – nemt kan konverteres til udnyttelse og tvang. Juridisk set er det som sagt afgørende, at man har præcise definitioner, men fra et mere samfundsvidenskabeligt perspektiv er det problematisk kun at se på migrantarbejders vilkår ud fra en objektiviserende enten-eller-tilgang. For at kunne forstå migrantarbejdere – inklusiv de umiddelbart sårbare grupper – som handlende subjekter med forskellige muligheder, er det nødvendigt med en mere holistisk tilgang, der gør det muligt at anskue hele feltet omkring menneskehandel og tvangsarbejde på et kontinuum mellem frivillighed og tvang.

For at indfange disse forskellige begreber, kan de ovenstående definitioner på menneskehandel, tvangsarbejde og udnyttelse af arbejdskraft således anskues og sættes i kontekst på et kontinuum med ordentlige og lovlige arbejdsforhold på den ene side overfor udnyttelse, tvangsarbejde og menneskehandel på den anden side (jævnfør blandt andre Skrivankova 2010: 18; Lisborg 2001) (se Figur 1):

Figur 1: Arbejdsvilkår på et kontinuum – fra ordentlige arbejdsforhold til menneskehandel¹⁰

- A. Arbejdere, der har ordentlige arbejds- og levevilkår inklusiv anstændige lønninger. De kender arbejdets karakter, arbejdsbetingelser og er frit stillet med hensyn til at vælge deres arbejdsplads og kunne opsige arbejdet uden negative konsekvenser fra arbejdsgiveren.
- B. Arbejdere, der kender arbejdets karakter og arbejdsbetingelser, men som oplever relativt dårlige vilkår og lønninger, dog indenfor rammerne af gældende lovgivning.
- C. Arbejdere/ofre, der kender arbejdets karakter og generelle arbejdsvilkår, men ikke har information, indsigt eller erfaring, som giver dem mulighed for at forudse urimelige arbejdsvilkår og lønninger og som evt. føler sig fastlåst i den givne situation på grund af begrænsede alternativer og kendskab til rettigheder. Her er der tale om udnyttelse af arbejdskraft og overtrædelse af gældende arbejdslovgivning.
- D. Ofre for falsk information (vildfarelse) i rekrutteringsprocessen, som endvidere under arbejdet eventuelt udsættes for trusler om repressalier (fx afskedigelse uden berettiget løn og lignende). Deres sårbarhed er udnyttet, og de kan være handlet til andet arbejde end lovet og/eller andre arbejdsbetingelser. De kan ikke forlade stedet uden repressalier.
- E. Ofre er fysisk tvunget og/eller kidnappet og groft udnyttet. Her er entydigt tale om menneskehandel og tvangsarbejde.

Kontinuummet kan give en forståelse for, hvordan menneskehandel, tvangsarbejde og udnyttelse af arbejdskraft kan ses i forhold til hinanden, og tydeliggøre, at 'udnyttelse af arbejdskraft' ikke er et stationært, fastlåst 'stadium', men at en situation kan bevæge sig mellem punkterne A-E og på denne måde *blive til* menneskehandel i en glidende overgang. Forenklet set illustrerer modellen således en nuanceret forståelsesramme for den kontekst, hvori menneskehandel og tvangsarbejde skal ses.

For at sætte disse definitioner og problematikker omhandlende menneskehandel i kontekst med nærværende undersøgelse, vil der nedenfor blive givet et kort rids af rengøringsbranchen i Danmark samt et overblik over tal og fakta om udenlandske borgere i denne branche.

Rengøringsbranchen i Danmark

Rengøringsbranchen i Danmark dækker over alt fra små enkeltmandsfirmaer til få store virksomheder, og i branchen løftes der opgaver i blandt andet private hjem, på hoteller, kontorer, skoler, i restauranter, sundhedsvæsenet, sommerhuse og boligkomplekser. Langt størstedelen af branchens ansatte er ufaglærte, og disse udgør næsten 90 % af branchens samlede

¹⁰ Det skal bemærkes, at punkterne A-E på kontinuummet fungerer som illustrative eksempler på en given situation og ikke er fastlåste definitioner.

arbejdsstyrke. Næsten halvdelen (47 %) af branchens ansatte er deltidsansatte (DI Analyse 2010: 12).

Det er således kendetegnende for rengøringsbranchen, at den beskæftiger mennesker uden en særlig kompetencegivende uddannelsesmæssig baggrund, og eftersom personalet ofte arbejder alene, er branchen også åben for folk uden dansk kundskaber; på denne måde inkluderer rengøringsbranchen blandt andet mennesker, der er nye i det danske samfund. Der er således tale om en gruppe, der på flere niveauer kan betragtes som udsat, og som samtidig udfører hårdt fysisk arbejde:

“Både inden for industrirengøring og den private rengøring er der i dag en meget betydelig gruppe indvandrere ansat. Rengøringsarbejde anses for et lavstatusområde [...] Der stilles voksende krav til arbejdstempoet samtidig med, at det ofte er de svageste grupper, der udfører arbejdet”
(Pedersen & Andersen 2008:35)

Branchen for almindelig rengøring¹¹ havde i 2009 en omsætning på 12,9 mia. kr., hvilket gør denne branche til den suverænt største inden for renhold og kombinerede serviceydelser. Branchen står således for 73 % af omsætningen på området, efterfulgt af kombinerede serviceydelser med 13 % af den samlede omsætning for almindelig rengøring, specialiseret rengøring, vinduespolering og kombinerede serviceydelser, som lyder på 17,8 mia. kr. for 2009 (DI Analyse 2010: 2, 11).

Ifølge de adspurgte virksomheder i Dansk Industris (DI)¹² spørgeskemaanalyse blandt medlemmerne i DI Service i foråret 2010 er branchens største udfordringer de kommende år fastholdelse af gode medarbejdere, forbedring af branchens image og kompetenceudvikling af personalet (ibid.: 8).

I løbet af nærværende undersøgelse har fagpersoner og informanter beskrevet, at sort arbejde i rengøringsbranchen er ofte forekommende, og SKAT/Fairplay pegede i sin Indsatsplan for 2006 ud fra sine kontrollerfaringer på, at:

“...nogle rengøringsvirksomheder i særlig grad benytter sort eller underbetalt arbejdskraft og undlader at afregne moms, kildeskat og selskabsskat. Ofte benyttes der underentreprenører til udførelse af rengøringsopgaver. Endvidere viser erfaringen, at en del rengøringsvirksomheder, på trods af fakturering til markedspris, benytter sig af illegal og sort arbejdskraft og undlader at afregne moms og kildeskat. Enkelte i branchen kan være styret af stråmænd og et fåtal af bagmænd”¹³

Endvidere skriver Forskningscentret for Arbejdsmarkeds- og Organiseringsstudier (FAOS)¹⁴, at selvom der generelt ikke ses mange problemer med østarbejdere inden for servicesektoren, så har:

“ Fagbevægelsen [...] berettet om enkelte eksempler på illegalt arbejde inden for rengørings- og hotelområdet”
(Pedersen & Andersen 2007:35)

¹¹ Det skal bemærkes, at der her med 'branchen for almindelig rengøring' henvises til ikke-specialiseret, indvendig rengøring af blandt andet kontorer, fabrikker, institutioner, butikker, storcentre, beboelsesejendomme og lignende (DI Analyse 2010: 11).

¹² Jævnfør www.di.dk

¹³ Jævnfør www.skat.dk – SKATs indsatsplan 2006, Fairplay, Rengøringsbranchen.

¹⁴ Jævnfør www.faos.ku.dk

Branchen kan således siges at være flersidet i og med, at den inkluderer forskelligartede aktører – enkelte store og en lang række mindre og betydeligt mere lokalt funderede virksomheder (DI Analyse 2010: 11) – og eftersom den også indeholder et 'uformelt' marked.

Dermed menes, at der kan være tale om arbejdere i branchen, der opholder sig illegalt i Danmark, eller personer med opholdstilladelse, men uden arbejdstilladelse. Endvidere indeholder denne del af branchen mennesker, der har opholds- og arbejdstilladelse i Danmark, men som af forskellige årsager ønsker at arbejde sort. Årsagerne kan fx være, at personen vurderer at kunne tjene mere ved at arbejde sort, eller at det ikke er muligt for vedkommende at få et 'almindeligt', hvidt arbejde, selvom dette ønskes. Andre supplerer hvidt arbejde med sort arbejde og blander således den formelle og den uformelle del af branchen.

Tal og fakta

Informanterne i denne undersøgelse har vidt forskellig baggrund, nationalitet og opholdsgrundlag i Danmark (hvilket vi vil vende tilbage til i det følgende kapitel), og endvidere arbejder de i både den uformelle og den formelle sektor i rengøringsbranchen, hvorfor det således er vanskeligt at give et mere generelt overblik over antal og fakta om denne mangesidede gruppe.

Ser man udelukkende på den formelle del af sektoren bemærkes det, at rengøringsbranchen¹⁵ i år 2009 beskæftigede 126.476 personer i Danmark, hvoraf cirka en femtedel (19,03 %) var udenlandske borgere¹⁶ (se Tabel 1). Udenlandske borgere må således siges at udgøre en betydelig del af denne sektor.

Tabel 1: Antal udenlandske borgere med opholdsgrundlag og lønindkomst sammenholdt med det samlede antal beskæftigede i branchen i Danmark. Rejsebureauer, rengøring og anden operationel service.

	2008	2009
Antal udenlandske borgere med opholdsgrundlag og lønindkomst i Danmark. Rejsebureauer, rengøring og anden operationel service	23.549	24.073
Beskæftigede i Danmark i alt. Rejsebureauer, rengøring og anden operationel service	138.881	126.476
Andel (%)	16,9 %	19,03 %

Kilde: Danmarks Statistik – statistikbanken (www.dst.dk) samt Udlændingeregisteret, CPR-registeret, CVR-registeret, DetailCOR, Registeret for udenlandske tjenesteydere (RUT) (jævnfør www.jobindsats.dk).

Endvidere kan vi få et indblik i tallene for de forskellige nationalitetsgrupper af udenlandske borgere, der arbejder i den formelle sektor i branchen – det vil sige de, der har opholdsgrundlag og lønindkomst i Danmark (se Tabel 2).

¹⁵ Det skal bemærkes, at tallene i dette afsnit henleder til kategorien 'Rejsebureauer, rengøring og anden operationel service', som anvendes af Danmarks Statistik.

¹⁶ Målingen omfatter udenlandske borgere, som i den valgte periode:

- har fået meddelt ophold i Danmark efter 1. januar 2004 og som fra samme virksomhed har haft en A-indkomst på mindst 1.000 kr. inden for en måned, hvoraf der er betalt arbejdsmarkedsbidrag (AM-bidrag)
- har en aktiv arbejdstilladelse
- indgår i registeret af udenlandske tjenesteydere og arbejdstagere (RUT) i Danmark (jævnfør www.jobindsats.dk).

Tabel 2: Antal udenlandske borgere med opholdsgrundlag og lønindkomst i Danmark. Rejsebureauer, rengøring og anden operationel service.

	2008	2009	2010*
Nationalitet	Antal	Antal	Antal
Polen	7.025	6.515	5.574
Kina	2.756	2.076	1.316
Rumænien	1.164	1.689	1.931
Tyskland	1.625	1.613	1.396
Litauen	1.048	1.397	1.690
Bulgarien	670	1.110	1.346
Storbritannien	637	651	550
Pakistan	533	594	683
Indien	893	553	374
Letland	377	572	584
Ungarn	379	442	454
Øvrige	6.442	6.861	5.840
I alt	23.549	24.073	21.738

*) Kun data for de 3 første kvartaler af 2010 er inkluderet i tallene, da tal for 4. kvartal 2010 ikke var tilgængelige ved undersøgelsens afslutning.

Kilde: Udlændingeregisteret, CPR-registeret, CVR-registeret, DetailCOR, Registeret for udenlandske tjenesteydere (RUT) (jævnfør www.jobindsats.dk).

Det er centralt at bemærke, at det sidste kvartal for 2010 ikke er inkluderet i Tabel 2, hvorfor en reel stigning eller et reelt fald i det samlede antal udenlandske borgere fra de forskellige nationaliteter ikke kan ses fyldestgørende for 2010.

Som det kan ses i Tabel 2, repræsenterer polakker den største nationalitetsgruppe af udenlandsk arbejdskraft i rengøringsbranchen i Danmark, og denne 'overvægt' af den polske nationalitetsgruppe i rengøringssektoren ses også blandt nærværende undersøgelses informanter, hvoraf størstedelen kommer fra Polen. Dette skal ses i sammenhæng med EU-udvidelsen og indlemmelsen af de ti nye lande fra Central- og Østeuropa i 2004, hvoraf Polen var et nyt medlemsland¹⁷. I 2007 kom yderligere to nye lande med i EU, nemlig Rumænien og Bulgarien. Disse udvidelser betød, at arbejdere fra disse lande nu langt nemmere kunne komme til Danmark og bo og arbejde – heriblandt nogle af denne undersøgelses informanter.

Generelt kan det siges, at siden udvidelsen af EU i 2004 har mange af de gamle såkaldt EU-15-lande oplevet en stor tilstrømning af arbejdsmigranter. EU-udvidelsen har betydet, at reglerne om arbejdskraftens fri bevægelighed fra Rom-traktaten i 1957 i dag – mere end 50 år senere – for alvor er blevet praktisk relevant, og der er kommet væsentligt flere arbejdsmigranter fra Østeuropa end det generelt var forventet inden EU-udvidelsen (Pedersen & Andersen 2007).

Fra EU-udvidelsen i 2004 og frem til 2007¹⁸ er der samlet blevet udstedt 35.088 arbejdstilladelser til individuelle østarbejdere i Danmark. Udlændingesservice skønner dog, at omkring 20 % af de

¹⁷ De nye lande, som blev optaget i EU i 2004, omfatter Estland, Letland, Litauen, Polen, Slovenien, Tjekkiet, Slovakiet, Ungarn, Malta og Cypern.

¹⁸ Mere specifikt fra d.1. maj 2004 til d.1. september 2007.

udstedte arbejdstilladelser er 'gengangere' – det vil sige, at de er udstedt til personer, der tidligere har fået arbejdstilladelse. Fratrækkes gengangene, er der tale om ca. 28.000 individuelle arbejdere fra Østeuropa, som har arbejdet i Danmark efter EU-udvidelsen og frem til år 2007 (Pedersen & Andersen 2007: 14-15).

Denne 'nye' gruppe af østeuropæiske arbejdsmigranter har andre bevæggrunde og baggrunde end herboende arbejdere i rengøringssektoren, og mens migration for dem reelt kan være en måde, hvorpå de kan forbedre deres egen og deres familiers socioøkonomiske situation, så skaber disse andre bevæggrunde og udgangspunkter samtidig en øget risiko for, at de kan ende i situationer, hvor de udnyttes af andre, heriblandt muligvis af menneskehandelsbagmænd.

I Tabel 3 – som viser de nationaliteter i branchen, som denne undersøgelses informantgruppe repræsenterer – ses en stigning fra år 2008 til 2009 blandt udenlandsk arbejdskraft fra Bulgarien, Filippinerne og Makedonien i sektoren. Det kan endvidere bemærkes, at selvom tallene fra fjerde kvartal i 2010 ikke er inkluderet, ses der alligevel allerede nu en stigning fra år 2009 til 2010 i udenlandsk arbejdskraft fra henholdsvis Bulgarien og Filippinerne.

Tabel 3: Antal udenlandske borgere med opholdsgrundlag og lønindkomst i Danmark. Rejsebureauer, rengøring og anden operationel service. Tabellen viser de fem nationaliteter, som undersøgelsens informanter repræsenterer.

	2008	2009	2010*
Nationalitet	Antal	Antal	Antal
Polen	7.025	6.515	5.574
Bulgarien	670	1.011	1.346
Ghana	335	314	259
Filippinerne	115	210	264
Makedonien	8	10	6

*) Kun data for de 3 første kvartaler af 2010 er inkluderet i tallene, da tal for 4. kvartal 2010 ikke var tilgængelige ved rapportens afslutning.

Kilde: Udlændingeregisteret, CPR-registeret, CVR-registeret, DetailCOR, Registeret for udenlandske tjenesteydere (RUT) (jævnfør www.jobindsats.dk).

Det er vigtigt at holde sig for øje, at ovenstående tabeller kun inkluderer antal udenlandske arbejdere, der har lovligt ophold og arbejde i rengøringsbranchen i Danmark. Til disse tal skal lægges de migrantarbejdere i branchen, der opholder sig og arbejder illegalt¹⁹ i landet – og som også er repræsenteret blandt denne undersøgelses informanter – og som i sagens natur er umulige at angive antallet af (Williams & Gavanas 2008: 20). Dog ved vi, at politiets registreringer af anmeldelser for ulovligt arbejde (hvilke dog er generelle tal, som således ikke blot vedrører rengøringsbranchen) ligger rimelig konstant på under 100 anmeldelser per kvartal, og at der – i forhold til de nye EU-medlemslande – er registreret flest anmeldelser og sigtelser vedrørende polske borgere. Dele af fagbevægelsen peger dog på, at tallet er 4-5 gange højere (Pedersen & Andersen 2007: 18).

¹⁹ I denne rapport anvendes 'illegalt arbejde' alene på arbejde udført uden opholds- og arbejdstilladelse.

Kædeansvar, CSR og social dumping

Flere informanter og fagpersoner i undersøgelsen peger på brugen af underleverandører i rengøringsbranchen som et centralt problemfelt, der karakteriserer hele sektoren. Vi vil vende tilbage til konsekvenserne heraf og informanternes og fagpersonernes beretninger i Kapitel 4, men på nuværende tidspunkt er det centralt at nævne, at debatten om underleverandører berører en diskussion af virksomheders kædeansvar. Kædeansvar indbefatter, at man som virksomhed har ansvar for sin leverandørkæde; det vil sige, at ansvaret for overenskomstmæssig løn, skat og sociale bidrag bredes ud, så det ikke kun ligger hos den enkelte arbejdsgiver, men at fx en hovedentreprenør gøres ansvarlig for de underentreprenører, der indgår i arbejdet:

“I vores forståelse af kædeansvaret er alle overordnede entreprenører ansvarlige – *solidarisk og lige* – for mangelfuld overholdelse af kollektive aftaler hos enhver af de efterfølgende underentreprenører. At de er ansvarlige *solidarisk og lige* betyder, at rettighedssubjektet kan kræve fuld dækning hos hver enkelt af de overordnede entreprenører i entreprisekæden”
(Pedersen & Andersen 2010:10, kursiv i original)

I nogle sammenhænge kobles begrebet kædeansvar med begrebet CSR (Corporate Social Responsibility). CSR dækker over en virksomheds frivillige arbejde med at håndtere blandt andet sociale og miljømæssige udfordringer i leverandørkæden. Det vil sige, at virksomheden integrerer arbejdet på dette område i sine forretningsaktiviteter og interaktion med interessenter²⁰.

En relateret diskussion er debatten om 'social dumping', som er et komplekst begreb uden en fast, juridisk definition. Men overordnet kan begrebet siges at indbefatte de udfordringer på det danske arbejdsmarked, der kan opstå med lønpres fra arbejdskraft, der kan være svær at organisere og som ikke aflønnes på dansk overenskomstniveau. Ved nogle af de samme grupper af arbejdskraft betales der heller ikke korrekt skat, moms osv. (Pedersen & Andersen 2010). FAOS skriver således om social dumping:

“En præcisering af ”social dumping” kan være, at det omhandler situationer, hvor der ikke udbetales løn efter overenskomsterne på det pågældende område, og at overenskomsternes bestemmelser om sociale goder (pension, feriepenge, sygepenge, barsel mv.) ikke respekteres”
(Pedersen & Andersen 2010: 3)

Pedersen og Andersen peger i deres notat for FAOS på sektorudfordringer med social dumping i blandt andet servicesektoren – og her er der tale om primært hotel, rengøring og distribution (Pedersen & Andersen 2010: 6).

Diskussionen af kædeansvar, CSR og social dumping lægger sig op af en større politisk diskussion af den fri bevægelighed og lovgivning om virksomheders ansvar, hvilket er langt udover denne rapports udgangspunkt og sigte – men i forhold til rapportens afsæt er det relevant at nævne, at disse diskussioner foregår i forhold til rengøringsbranchen, både blandt branchens ansatte samt blandt fagpersoner og eksperter.

²⁰ Jævnfør fx www.csrkompasset.dk

KAPITEL 2

METODE

Metode

Undersøgelsens udgangspunkt var at belyse den mulige sammenhæng mellem menneskehandel og udenlandsk arbejdskraft i rengøringsbranchen i Danmark, og i denne sammenhæng afklare, hvilke arbejds- og levevilkår migrantarbejdere i denne branche har. Eftersom der endnu ikke er lavet meget forskning specifikt om migrantarbejdere i rengøringsbranchen i Danmark – endsi­ge om menneskehandel i denne sektor – er det vigtigt at få migranternes personlige historier og oplevelser frem i lyset for at opnå en grundlæggende forståelse af, hvad der er på spil i deres liv. For at kunne få dette indblik i migrantarbejdernes konkrete oplevelser og arbejdsvilkår blev der valgt en kvalitativ metodetilgang. Dette blev vurderet essentielt, især fordi der i undersøgelsen er tale om en vurdering af, hvorvidt informanterne har elementer af menneskehandel i deres historier, hvilket kræver dybdegående samtaler med informanterne med udgangspunkt i en række indikatorer på menneskehandel (jævnfør Kapitel 6). På denne baggrund kan det vurderes, hvorvidt der er tale om menneskehandel eller ej.

Den type dybdegående viden fra migrantarbejdernes udsagn og fortællinger, som netop kan opnås via den kvalitative metodetilgang, er nødvendig for at kunne få et reelt indblik i deres vilkår. Rapportens sigte er ikke at give en repræsentativ, kvantitativt baseret analyse af vilkårene for alle migrantarbejdere i rengøringsbranchen i Danmark, men at se på en række enkelsager og dybdeanalyser nogle af de komplekse problematikker, som omkranser dette felt. De problematikker, som efterfølgende er udsprunget af analysen, vil forhåbentlig kunne fungere som et afsæt for fremtidige undersøgelser af emnet.

Rapporten bygger på to typer interviews med henholdsvis fagpersoner med særlig viden om emnet samt en gruppe migranter med arbejde i rengøringssektoren i Danmark. Der er således blevet udført dybdegående, semistrukturerede interviews med en gruppe på i alt 14 migranter med arbejde i rengøringsbranchen og interviews med 6 fagpersoner.

Udover interviews med migrantarbejdere og fagpersoner har rapportens forfatter deltaget i diverse netværksmøder og arrangementer, hvor omdrejningspunktet er udenlandsk arbejdskraft i servicesektoren, og hvor der har været mulighed for at have en række uformelle samtaler med andre aktører, der har berøring med rengøringsfeltet i Danmark, fx rådgivere ansat i fagforeninger, myndighedspersoner, sproglærere, medlemmer af forskellige etniske foreninger, samt familiemedlemmer, venner og veninder til undersøgelsens informanter. Disse menneskers udsagn er del af det baggrundstæppe med hvilket informanternes liv forstås.

De kvalitative udsagn fra informanterne i rapporten bliver suppleret af figurer, der illustrerer forskellig information om informantgruppen, fx deres uddannelsesbaggrund eller deres baggrunde for migration. Disse figurer er blot tænkt som supplement til og billeder på informanternes egne beskrivelser, og disse kan på ingen måde ses som repræsentative for udenlandsk arbejdskraft i rengøringsbranchen i Danmark. Figurerne illustrerer blot information om denne undersøgelses informantgruppe på 14 personer.

Udvælgelse og adgang

Nogle af de aktører, der via deres arbejde er involverede i udenlandsk arbejdskraft i rengøringsbranchen og deres arbejds- og levevilkår, er fagforeningerne. På denne baggrund blev der i undersøgelsens indledende fase taget kontakt til fagforeningen 3F²¹, der i en årrække har ført sager for udenlandske arbejdere i rengøringsbranchen og relaterede brancher, og kontakten til en del af informanterne kom således til at gå gennem denne fagforening.

Udover den umiddelbare adgang til informanter via 3F, så deltog rapportens forfatter i sammenkomster i en polsk klub i København, hvor polakker jævnligt mødes i social sammenhæng, hvilket betød, at informantskaren løbende blev mere mangesidet. Endvidere har rapportens forfatter brugt sit eget, personlige netværk for at møde informanter. Selvom de fleste informanter er fra det miljø, som 3F har adgang til, så er gruppen desuden også vokset udover dette i og med, at informanterne blev opfordret til at introducere rapportens forfatter for andre migrantarbejdere i deres omgangskreds, hvorfor de ofte selv har taget en eller flere veninder/venner/familiemedlemmer med til interviewet.

Gruppen af informanter er på denne måde langsomt vokset via sneboldeffekten. Sneboldeffekten betyder, at interviewereren starter med at interviewe en enkelt person fra det segment i samfundet, som undersøgelsen centrerer sig om, og at denne person via sit eget netværk introducerer interviewereren for andre personer. Disse personer introducerer interviewereren for andre og så fremdeles, hvilket betyder, at gruppen af informanter udvider sig gradvist (Heckathorn 1997: 174; Heckathorn 2002: 12; Salganik & Heckathorn 2004: 196). Sociologerne Matthew J. Salganik og Douglas D. Heckathorn skriver således om sneboldeffekten:

“The basic idea behind these methods is that respondents are not selected from a sampling frame but from the friendship network of existing members of the sample. The sampling process begins when the researchers select a small number of seeds who are the first people to participate in the study. These seeds then recruit others to participate in the study”
(Salganik & Heckathorn 2004: 196)

Ulempen ved sneboldeffekten kan dog være, at interviewereren hovedsageligt kommer i kontakt med en gruppe mennesker, der har mange sociale relationer og er del af forskellige netværk (Salganik & Heckathorn 2004: 197), men samtidig er det en fordel, at undersøgelsens informanter – som må siges at være dem, der bedst af alle ved, hvad der er på spil i deres verden – kan lede interviewereren hen til de relevante personer.

Det er klart, at brugen af en 'gatekeeper' som 3F har metodiske konsekvenser, da gatekeeperen kan åbne nogle døre i adgangen til informanter – men den kan også lukke døre. Informanterne er således blot et lille udsnit af en mangfoldig gruppe af migranter i rengøringsbranchen i Danmark. Det har været centralt i undersøgelsen at få belyst diversiteten i gruppen rent geografisk og nationalitetsmæssigt, og derfor er der blevet taget kontakt til migranter i branchen med forskellige nationaliteter i hele landet. Men hele gruppen af migranter i denne sektor i Danmark kan selvsagt ikke siges at indbefattes. Undersøgelses resultater kan ikke siges at være dækkende for den generelle situation for udenlandsk arbejdskraft i rengøringsbranchen i landet; som det blev nævnt indledningsvist, kan undersøgelsen blot pege på nogle af de gældende problematikker for et lille udsnit af herboende migranter i denne branche.

²¹ Jævnfør www.3f.dk

En central metodisk pointe er, at det har været bemærkelsesværdigt svært at få informanter til at deltage i undersøgelsen. For det første har det været en udfordring at finde frem til mennesker, der arbejder illegalt i landet, hvilket vidner om den isolation, som mange i denne situation oplever. Men derudover har rapportens forfatter talt med en lang række potentielle informanter, der har vægret sig ved at deltage af frygt for repressalier. Disse arbejder både sort og hvidt, og nogle har opholds- og arbejdstilladelse, andre ikke .

Det er centralt for at forstå selve feltet, at mange ikke har ønsket at fortælle om deres erfaringer af frygt for reaktionen blandt arbejdsgivere, familie og sociale netværk – trods lovninng på fuld anonymitet har de ikke ønsket at risikere noget. De potentielle informanter har forklaret, at de er bange for at miste deres job eller udsætte nogen i deres etniske netværk for problemer, men også for at sætte ord på *”hvordan det hele fungerer, når man arbejder i rengøring”*, som en ung, pakistansk mand, der arbejder illegalt med at gøre rent på pizzeriaer, forklarede. Dem, der arbejder illegalt, er endvidere bange for at komme i søgelyset for diverse myndigheder. Dette vidner om en branche, der inkluderer mennesker, der sætter meget på spil ved at være åbne om deres arbejdsvilkår – vilkår som derfor er svære at få frem i lyset. Det peger endvidere på en branche, som på nogle måder baseres på en intern viden om, hvordan det hele fungerer, som de involverede ikke nødvendigvis ønsker, at udenforstående får indsigt i.

Informanter og fagpersoner

I undersøgelsen er der som nævnt blevet interviewet to forskellige grupper: den ene gruppe udgøres af migrantarbejdere i rengøringsbranchen (kaldet ’informanter’) og den anden gruppe er fagfolk, der i deres arbejde beskæftiger sig med migrantarbejdere i denne branche og disses vilkår (kaldet ’fagpersoner’).

Alle informanter og fagpersoner er blevet grundigt informeret om undersøgelsens formål, og de er alle anonymiserede i rapporten.

Undersøgelsens informantgruppe er præget af diversitet – et element der, ifølge både fagpersoner og informanterne selv, kan siges at være kendetegnende for udenlandsk arbejdskraft i rengøringsbranchen i Danmark. Informantgruppen består af 14 personer i aldersgruppen 22-46 år, hvoraf 10 er kvinder og 4 er mænd. Informanterne kommer fra både land og by i deres hjemlande, og de har opholdt sig i Danmark i en periode fra 10 måneder til 20 år.

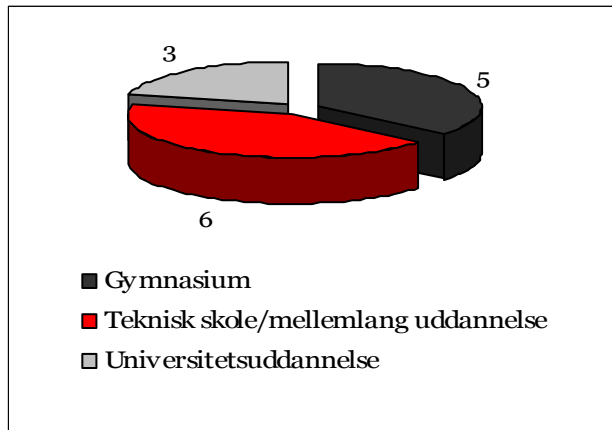
De 8 kommer fra Polen, to kommer fra Ghana, to kommer fra Bulgarien, én kommer fra Makedonien og én kommer fra Filippinerne. Informanterne bor og arbejder i København, Malmø, Greve, Kastrup, Odense, Fredericia og i områderne omkring disse byer. Nogle bor i centrum af byerne, mens andre bor i de omkringliggende småbyer. Udgangspunktet var et ønske om at tale med migranter i rengøringsbranchen over hele landet, for at få en så god geografisk dækning som muligt.

9 ud af 14 informanter har børn i deres hjemlande eller her i Danmark i aldersgruppen 3-27 år. Størstedelen af gruppen med børn (8 personer) har kun et enkelt barn²².

²² Det skal bemærkes, at én af informanterne var gravid under undersøgelsen, og vedkommendes kommende barn er ikke talt med her.

Det er værd at bemærke, at alle informanterne har afsluttet som minimum en gymnasial uddannelse, og størstedelen har endvidere en mellemlang eller universitetsuddannelse, inden for pædagogik, religion, historie, landbrug, som lærer, kok, ingeniør, maler eller VVS'er (se Figur 2).

Figur 2: Afsluttet uddannelsesniveau fordelt på antal personer

N=14

Informanternes opholdsstatus i Danmark er særdeles forskellig: De to afrikanske informanter har hverken arbejds- eller opholdstilladelse og opholder sig illegalt i landet. Af denne grund – og fordi de har benyttet sig af en anden mands identitetspapirer for at få adgang til et job i Danmark, hvilket vi vil vende tilbage til sidenhen – er de nu fængslede for dokumentfalsk og opholdt sig på undersøgelsestidspunktet i et arresthus. To andre informanter kommer fra lande udenfor EU (henholdsvis Makedonien og Filippinerne), og de har begge opholdstilladelse, men den ene har ikke arbejdstilladelse. De sidste ti informanter kommer alle fra EU-lande (Polen og Bulgarien) med lovligt ophold og arbejdstilladelse i Danmark²³.

Ifølge reglerne om fri bevægelighed for personer og tjenesteydelser²⁴ kan EU-statsborgere frit rejse ind og opholde sig i Danmark i op til tre måneder, hvis de er i besiddelse af et pas eller identitetskort. Hvis personen er arbejdssøgende, kan han/hun på lovlig vis opholde sig i landet op til seks måneder²⁵. EU-borgere, der tager lønnet arbejde her i landet, og som ønsker lovligt ophold i mere end tre/seks måneder, skal lade sig registrere hos statsforvaltningen ved at søge om et registreringsbevis.

Disse forskellige former for opholdsstatus blandt informanterne påvirker selvsagt deres indgang til og muligheder på arbejdsmarkedet, og nogle af informanterne oplever således, at de kun har mulighed for at få sort arbejde i landet, selvom de egentlig ønsker et 'almindeligt', hvidt job – netop fordi de ikke har papirerne i orden. I denne sammenhæng er det centralt at pointere, at papirløse migranter kan befinde sig i mere udsatte situationer og måske kan tænkes at acceptere dårlige arbejdsvilkår end andre, da frygten for at miste jobbet eller komme i myndighedernes søgelys, kan have voldsommere konsekvenser end for mennesker med opholds- og arbejdstilladelse.

²³ Det skal dog bemærkes, at ikke alle disse ti personer under hele deres ophold i Danmark har haft lovligt ophold og arbejdstilladelse, men under udførelsen af denne undersøgelse gjorde lovligt ophold og arbejdstilladelse sig gældende for alle ti.

²⁴ Jævnfør EU-opholdsbekendtgørelsen (bek. nr. 322 af 21. april 2009) / Opholdsdirektivet (nr. 2004/38 EF).

²⁵ De 3 og 6 måneder beregnes fra indrejsedatoen. Det skal dog nævnes, at der ikke gives nogen form for indrejsestempel i pas til EU-borgere.

Udover undersøgelsens informanter, er der blevet udført ekspertinterviews med seks fagpersoner. Disse seks personer er henholdsvis ansat i 3F Hotel & Restauration i Storkøbenhavn, 3F i Høje Tåstrup, 3F Industri & Service i Valby, 3F GOPS i Odense (Grønt område, Offentlig & Privat service) og 3F Fredericia. Disse fagpersoner har erfaring med sager omhandlende migrantarbejdere i rengøringsbranchen. Endvidere er en socialarbejder fra ngo'en HopeNow²⁶ i København med mangeårig erfaring fra især det afrikanske miljø i Danmark blevet interviewet.

Udførelse af interviews

Undersøgelsen bygger på semistrukturerede, bandede interviews, og der er blevet taget udgangspunkt i den samme spørgeguide i alle interviews med informanter²⁷. Spørgeguiden beskæftiger sig overordnet med følgende temaer: livet i hjemlandet og baggrunden for migration, forventningerne til migrationen og livet i Danmark, rejsen til Danmark, eventuelle erfaringer med rekrutteringsbureauer, oplevelsen af arbejdslivet og levevilkårene i Danmark, samt planerne og drømmene om fremtiden. Interviewene er udført på dansk, engelsk, bulgarsk eller polsk, og i de polske og bulgarske interviews har der oftest været brugt en professionel tolk. I enkelte interviews har familiemedlemmer dog fungeret som tolke af interviewet, og disse har på denne måde også bidraget til informantens fortælling. At bruge informanters familiemedlemmer/børn i en interviewsituation kan åbne op for ny viden og nye input, men tilgangen har også sine begrænsninger, eftersom familiemedlemmet muligvis ikke har tolkeerfaring og det endvidere kan være svært at vurdere, om vedkommende taler sproget godt nok til at kunne oversætte fyldestgørende (Lou 2008: 72). Endvidere er de familiære tolke ikke underlagt tavshedspligt på samme måde som professionelle tolke, og – særdeles centralt – har vedkommende et følelsesmæssigt engagement i informanten (ibid.: 73-75). Alle disse elementer påvirker interviewsituationen og kan enten åbne op for eller begrænse italesættelsen af forskellige emner.

Størstedelen af informanterne er interviewet enkeltvis, men nogle interviews er foregået som gruppeinterviews med op til tre deltagere. Interviewene er foregået fra september til november 2010 på forskellige steder rundt omkring i landet, alt efter, hvad der passede informanterne – fx på vedkommendes arbejdsplads eller i vedkommendes hjem, på en togstation, på 3F's kontor eller på en café. I alle interviews er der lagt vægt på at skabe et tillidsfuldt rum for informanten og at have tilstrækkelig tid til at kunne tale om sensitive emner, og i to tilfælde er der blevet lavet opfølgingsinterviews. I to andre tilfælde er interviewene foregået i arresthuse i Danmark, hvilket selvfølgelig har påvirket interviewenes karakter. For det første er interviewene udført uden båndoptager og samtidig har de været under tidspres, da besøget i arresten var begrænset til én time per interview.

Der er stor forskel på at udføre enkeltinterviews og gruppeinterviews med op til tre deltagere. I de udførte enkeltinterviews var der mulighed for at gå ekstra i dybden med den enkelte informants udsagn og historie, og der blev spurgt ind til detaljer og private forhold, mens der i gruppeinterviewene ofte opstod en gruppedynamik, hvor gruppeinterviewet udviklede sig til en diskussion blandt deltagerne; informanterne 'spillede' spørgsmål videre til de andre, og deltagerne supplerede hinandens udsagn (Bernard 2000: 207-211; Kvale & Brinkmann 2009: 170-171). I gruppeinterviewene blev der således opnået en masse information og forskellige synspunkter fra flere mennesker samtidig, og interviewerens²⁸ kunne overfor flere informanter på

²⁶ Jævnfør www.hopenow.dk

²⁷ Endvidere er samme spørgeguide blevet brugt i Center mod Menneskehandels sideløbende undersøgelse i rækken af undersøgelser om menneskehandel til tvangsarbejde, nemlig undersøgelsen af menneskehandel til tvangsarbejde i landbrugssektoren.

²⁸ Intervieweren har i alle undersøgelsens interviews været rapportens forfatter.

samme tid afprøve fortolkninger af de temaer, der så ud til at være på spil i feltet. Dog var det i gruppeinterviewene sværere at spørge ind til meget private emner, også selvom deltagerne i forvejen kendte hinanden privat. Derfor er der således forskel på den form for data, som disse to interviewformer kunne generere til undersøgelsen.

Som undersøgelsen skred frem, kunne interviewerene afprøve og dermed verificere forskellige fortolkninger – og dermed kommende analysetemaer – undervejs i de forskellige interviews. Dette foregik ved, at interviewerene under interviewet fortolkede og kondenserede det, som informanten beskrev, og derefter spurgte interviewerene informanten, om dette var korrekt udlagt og forstået (Kvale & Brinkmann 2009: 124, 157, 276-279). Således blev diverse kommende analysetemaer allerede ridset op i interviewperioden.

Til hvert interview blev der udfyldt et baggrundsskema med baggrundsviden om informanterne. Heri blev der anført vedkommendes navn, alder, køn, nationalitet, uddannelsesbaggrund, sociale status og opholdssted- og tid i Danmark. Med undtagelse af de to interviews udført i arresthuse, er alle undersøgelsens interviews med både informanter og fagpersoner blevet optaget på bånd, og alle disse interviews er blevet transskriberet.

Følgegruppe

Denne rapport skal ses som et bidrag i en serie af undersøgelser fra Center mod Menneskehandel om forekomsten af menneskehandel til tvangsarbejde i forskellige brancher i Danmark. Den første udgivelse i serien beskæftiger sig med menneskehandel og au pair-personer i Danmark (jævnfør Korsby 2010), og sideløbende med udførelsen af nærværende undersøgelse, er en anden undersøgelse i rækken blevet udført, omhandlende menneskehandel og landbrugssektoren i Danmark. Eftersom disse to undersøgelser om henholdsvis rengøringsbranchen og landbrugssektoren foregik sideløbende, blev der oprettet en fælles følgegruppe til at dække begge undersøgelser.

Følgegruppen bestod af deltagere fra Udlændingetjeneste, fagforeningen 3F, Arbejdstilsynet, Arbejdsdirektoratet, Røde Kors, Landbrugsrådet, Rigspolitiets nationale efterforskningscenter (NEC), diverse brancheforeninger, samt to forskere, der arbejder med migration og udenlandsk arbejdskraft. Medlemmerne af gruppen har mødtes to gange for at diskutere og kommentere på projektet. Følgegruppen har ikke haft direkte indflydelse på rapportens indhold, men deltagerne har fungeret som sparringspartnere i processen. Følgegruppens diskussioner og kommentarer er blevet vurderet og om muligt inkorporeret i undersøgelsen.

KAPTITEL 3
BAGGRUNDE FOR
MIGRATION OG
ADGANG TIL JOB I
DANMARK

Baggrunde for migration og adgang til job i Danmark

Det er kendetegnende for denne undersøgelses informanter, at de er vidt forskellige. De har forskellige nationaliteter, baggrunde og opholdsgrundlag. Dét, der binder dem sammen er, at de alle er migranter, der arbejder i rengøringsbranchen i Danmark. For at illustrere den forskellighed og som en slags indledning til de kommende kapitler, som vil give indblik i informanternes vej til Danmark, deres oplevelser i arbejdslivet i rengøringsbranchen samt deres drømme om fremtiden, vil der nedenfor blive præsenteret to cases, der giver indblik i et par særdeles forskellige skæbner.

Olga og Eleonora

Olga er 24 år og kommer fra Polen. Hun kom til Danmark sammen med sin daværende mand, som havde fået mulighed for at arbejde på et værksted i en mindre, dansk provinsby. Olga havde svært at finde job hjemme i Polen, og hun så det som en god mulighed at migrere til Danmark for at prøve at finde et job. Da Olga ankommer, synes hun dog, at det faktisk også viser sig at være svært at finde job i Danmark – hun taler ikke dansk, og på dette tidspunkt er Polen endnu ikke med i EU, og derfor skal hun finde en virksomhed, der vil give hende en kontrakt, så hun kan få arbejdstilladelse. Hun oplever afslag på afslag, men hun bliver stædigt ved med at læse jobannoncer i avisen – og pludselig en dag er der bingo. Et rengøringsfirma vil ansætte hende med det samme – Olga er lettet og glad.

På dette tidspunkt lærer hun den nu 27-årige, polske Eleonora at kende, og de to bliver nære veninder. Eleonora har oplevet samme problemer med at finde arbejde i hjemlandet, og trods hendes universitetsuddannelse, som hun elsker og er meget stolt af, var det ikke muligt for hende at finde beskæftigelse i Polen. Så da muligheden bød sig for at rejse til Danmark, slog hun til. Men Eleonora kan heller ikke finde arbejde i Danmark, og hun bliver mere og mere modløs. Eleonora plager Olga om at skaffe hende et job i rengøringsfirmaet, og efter lidt tid lykkes det, og de to unge kvinder bliver kollegaer. De er begge fulde af forventning til deres nye liv.

Men det går ikke helt, som de to veninder har forestillet sig. Det bliver langsomt hårdere og hårdere på rengøringsjobbet, og selvom de begge to med egne ord har lyst til at arbejde meget, kan de slet ikke følge med. I perioder arbejder de fra kl. 5 om morgenen til 21 om aftenen, udelukkende med pauser i bilen fra det ene rengøringsjob til det andet. De har ingen egentlige fridage. Eleonora taber 10 kilo på kort tid, fordi der ofte ikke er tid til at spise i løbet af dagen, og Olga slutter hver dag af med at sidde derhjemme i sin sofa og græde, fordi hun er så træt. Ingen af deres parforhold overlever arbejdspresset. Arbejdet er fysisk hårdt, og de begynder at opleve smerter i ryg og arme. De får ikke information om rengøringsmidlerne og får heller ikke udleveret det rette udstyr, fx handsker eller masker. Hvis de er syge eller

på andre måder er forhindrede i at møde op på arbejde, er det deres eget ansvar at finde en afløser.

De to kvinder brokker sig til deres chef, men får at vide, at de bare skal være glade for, at de overhovedet har et job, og selvom det ikke siges direkte, oplever de hele tiden en underliggende trussel om fyring. Olga forklarer, at chefen ofte siger sætninger à la: ”Uden mig havde du ikke noget arbejde. Du skal være flink og tage alt arbejde”. Og Eleonora og Olga er vitterligt bange for at miste deres job – det er ikke nemt at få et nyt, og de har brug for pengene. Deres danskundskaber er ikke særligt gode på dette tidspunkt, og selvom de ønsker at søge information om og få overblik over deres rettigheder, lykkes det ikke for dem. Desuden arbejder de altid, når relevante instanser på dette område har åbent, og de ved faktisk heller ikke, hvor de skal henvende sig.

Eleonora bliver på et tidspunkt forfremmet til inspektør i firmaet, hvorfor hun skal være tilgængelig per telefon døgnet rundt. Chefen ringer til hende på alle tider af døgnet, også kl. 2 om natten. De to kvinder bliver pludselig opmærksomme på, at de ikke får betaling for alle deres mange overarbejdstimer; overarbejdstimerne bliver regnet som almindelige timer, så de får ikke de påkrævede tillæg, og en måned har Eleonora knap 250 arbejdstimer, mens der på hendes lønseddel blot står 160 timer.

Denne situation står på i halvandet år, indtil Eleonora og Olga siger stop. De kan ikke mere, hverken fysisk eller psykisk, og de ønsker et andet arbejdsliv for deres fremtid i Danmark. I dag arbejder de stadig i rengøringsbranchen, men for et andet firma.

Jonathan

Jonathan er 33 år og kommer fra Ghana. Han har dog boet det meste af sit liv i Togo, hvor hans far kommer fra. For et par år siden blev han involveret i optøjer i Togo, og måtte derfor uden videre flygte fra landet. Dette er starten på en lang rejse for Jonathan fra Afrika til Europa, blandt andet med ni dage på en båd fra Libyen mod Italien. Jonathan skaffer penge til menneskesmuglerne på vejen på forskellige måder, blandt andet via penge, som han nåede at låne af en bekendt, inden han forlod Ghana.

Da han ender i Italien, hører han om arbejdsmuligheder i Danmark, og det lyder tiltalende. Han betaler 1.000 euro til forskellige personer i Italien for at hjælpe ham til Danmark. Da han ankommer, strejfer han først omkring i København, men han kan ikke få job. Han tager derefter til en anden by i landet for at prøve lykken. Men Jonathan har ikke sine dokumenter i orden, eftersom han opholder sig illegalt i landet, og det lykkes ham heller ikke at få job her. Det er dybt frustrerende, og Jonathan ved ikke, hvad han skal gøre.

En dag møder han tilfældigt en anden ghanesiske mand på en togstation, og vedkommende tilbyder Jonathan at 'leje' ID-papirer fra en EU-borger, bosat i et andet europæisk land. Den ghanesiske mand agerer mellemmand for EU-borgeren og

kan ordne det hele for Jonathan, forklarer han. I leje skal han betale 3.000 kr. per måned til den ghanesiske mand.

Jonathan accepterer tilbuddet, og selvom han ved, at det er ulovligt, betragter han dette som den bedste mulighed for at få et stabilt arbejdsliv i Danmark. Ved hjælp af ID-papirerne får Jonathan et gult sygesikringsbevis, og han får derefter hurtigt job i et stort, dansk rengøringsfirma – han får en kontrakt og arbejder hvidt – alt er helt efter reglerne. Han er glad for jobbet og knokler løs; han arbejder størstedelen af tiden syv dage om ugen i cirka 11 timer om dagen. Han vil gerne arbejde så meget som muligt og tjene så meget han kan.

Han oplever ikke problemer på sit job for rengøringsfirmaet – problemerne vedrører udelukkende aftalen med den ghanesiske mand, som Jonathan oplever at blive kontrolleret af. Han bliver truet af manden, og Jonathan er hele tiden bange for at blive afsløret overfor myndighederne. Manden har – via den lejede identitet – adgang til Jonathans bankkonto, og manden hæver blandt andet de knap 10.000 kr. fra kontoen, som Jonathan får tilbage i SKAT, samt optager et lån på 25.000 kr. i Jonathans navn, som Jonathan derefter hænger på at betale tilbage.

Efter to år bliver lejen af den europæiske identitet afsløret, og Jonathan fængsles.

Disse tre personers forskellige oplevelser er først og fremmest eksempler på, at informanterne i denne undersøgelse har vidt forskellige oplevelser og er endt i rengøringsbranchen på helt forskellig vis. Og de udfordringer og problemer informanterne møder er ligeså uensartede. Faktisk er Jonathans problemer ikke relateret til hans arbejde i rengøringsbranchen, men nærmere til den ghanesiske mand og afhængigheden af ham. Rengøringsbranchen var blot den sektor, hvor han let kunne få job. For at vende tilbage til det tidligere omtalte kontinuum (med ordentlige arbejdsforhold i den ene ende og menneskehandel og tvangsarbejde i den anden ende), som blev præsenteret i Kapitel 1 (se side 14), kan Jonathans oplevelser siges at befinde sig forskellige steder på kontinuummet. I forhold til hans arbejdsvilkår kan hans situation placeres et sted i nærheden af A på kontinuummet; han har ordentlige arbejds- og levevilkår, kender arbejdets karakter og føler, at han kan opsige jobbet uden negative konsekvenser fra arbejdsgiveren. Men hans situation i forhold til den ghanesiske mand, kan siges at befinde sig i nærheden af D på kontinuummet; han udsættes for trusler om repressalier og hans sårbarhed i forhold til at være papirløs migrant i Danmark udnyttes. Han kan ikke undslippe afhængighedsforholdet til den ghanesiske mand – endsige gøre noget ved de ting manden udsætter ham for, fx optagelsen af lånet i Jonathans navn – uden at miste adgangen til et job i Danmark.

Olga og Eleonoras arbejdsforhold kan placeres et sted mellem C og D på kontinuummet. De kendte arbejdets karakter og de generelle arbejdsvilkår, men de havde ikke information, indsigt eller erfaring som gav dem mulighed for at forudse urimelige arbejdsvilkår og lønninger. De følte sig fastlåst i den givne situation på grund af begrænsede alternativer og kendskab til deres rettigheder, og de oplevede en underliggende trussel om firing, som betød, at de makkede ret i forhold til arbejdsgiverens krav om konstant tilgængelighed per telefon og urimeligt lange arbejdstider og dårlige arbejdsvilkår. Deres sårbarhed i forhold til manglende dansk kundskaber og viden om det danske system blev udnyttet.

Disse cases kaster således helt konkret lys på forskellige dele af kontinuummet og åbner op for en belysning af de kritiske forhold, der kan være på spil – og selvom de ikke nødvendigvis forekommer i en grad, der kan kaldes menneskehandel, så er der tale om grov udnyttelse af mennesker. Vi vil vende tilbage til dette senere i rapporten.

Push og pull

Med disse to cases som udgangspunkt vil dette kapitel kaste lys på informanternes vej til et job i rengøringsbranchen i Danmark og deres motivation for at migrere. Det er centralt at se på, hvilke migrationshistorier informanterne har og belyse, hvorfor de er migreret til Danmark, for at kunne få en overordnet forståelse af deres nuværende liv og muligheder. Endvidere er det betydeligt at få informanternes beretninger om, hvad deres forventninger var til livet i Danmark, inden deres ankomst, og hvordan de i det hele taget har fået et job i rengøringsbranchen i landet.

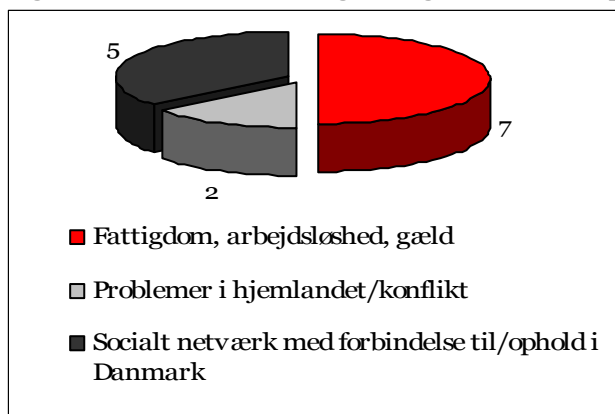
Økonomiske og sociale forskelle mellem lande og regioner er ofte klassiske, grundlæggende årsager til migration. Der er her tale om såkaldte 'push-pull'-mekanismer, der 'skubber' migranter væk fra et sted med relativt dårlige socioøkonomiske forhold og samtidig 'trækker' dem mod nye steder, hvor forholdene er generelt bedre og mulighederne flere. Dette er også i høj grad tilfældet for informanterne i denne rapport, og derfor er det relevant at se nærmere på, hvad baggrundene er for informanternes migration til Danmark.

Årsager og netværksmigration

Overordnet peger alle informanterne i interviewene på at være rejst til Danmark med et ønske om at skabe sig et bedre liv og bedre økonomiske muligheder, hvilket kan betegnes som 'klassiske' migrationsfaktorer.

Men adspurgte mere konkret om bevæggrundene for dette ønske, beskriver halvdelen af informanterne deres baggrunde i hjemlandet præget af fattigdom og arbejdsløshed som årsagen til, at de valgte at migrere, hvilket er illustreret i Figur 3 nedenfor. Andre væsentlige faktorer for informanterne har været at have et socialt netværk eller familie, som enten befandt sig i hjemlandet, men havde forbindelse til Danmark, eller som havde ophold i Danmark i forvejen, hvilket i alt fem informanter peger på som den vigtigste baggrund for deres migration. To informanter henviser til konflikter og problemer i hjemlandet. Ingen peger på, at det mest centrale for deres rejse har været at tage på et personligt eventyr eller på grund af uddannelsesmuligheder i Danmark, hvilket er migrationsmuligheder, som informanterne også er blevet præsenteret for i undersøgelsens interviews.

For at forstå Figur 3 skal det rent metodisk påpeges, at informanterne er blevet bedt om at nævne den mest centrale grund til deres migration og ikke forklare udtømmende om alle bevæggrundene. I de kvalitative interviews er det imidlertid kommet frem, at der selvfølgelig – udover denne mest centrale grund – er en række yderligere elementer, der også har 'skubbet' informanterne til at migrere, og ofte har der været tale om en blanding af de oplyste årsager i Figur 3 samt andre, specifikke årsager. Det kan således ikke siges, at informanterne er migreret af en enkelt grund, men nærmere af en blanding af flere årsager.

Figur 3: Mest centrale årsag til migration fordelt på antal personer

N=14

Informanterne forklarer på forskellig vis, at muligheden for at få et arbejde og skabe nye muligheder for sig selv – og ofte også for deres familier, som opholder sig enten i Danmark eller hjemlandet – viste sig at være til stede for dem i rengøringsbranchen. De beskriver, at der er tale om en branche, hvor der ikke kræves en særlig uddannelsesbaggrund, specifikt sprogkundskab eller en lang oplæringsperiode, men hvor vedkommende kan få et job fra den ene dag til den anden. Branchen var således 'åben' for dem. Endvidere har informanternes etniske og sociale netværk i de fleste tilfælde haft kontakter eller job i branchen i forvejen, hvilket har gjort adgangen til et job lettere. Ingen af informanterne beskriver rengøringsbranchen som en branche, hvori de nødvendigvis skal forblive på længere sigt, men de forklarer, at rengøringsjobbet er en åbning til arbejdsmarkedet (både sort og hvidt arbejde) og en chance for at tjene nogle penge, hvilket de har set som en kærkommen og nødvendig mulighed. Eleonora, der (som nævnt i den indledende case) har en universitetsuddannelse og som kom til landet med sin kæreste for tre år siden, forklarer det således:

Det første job jeg fik, dengang jeg kom, det var rengøringsarbejde, fordi jeg talte heller ikke dansk. Så vidste jeg, at jeg nok ikke kunne få et ønskejob.

ELEONORA, 27 ÅR, POLEN

Bulgarske Kalina er i første omgang kommet til Danmark sammen med sin mand, og sidenhen har parret fået deres to børn til landet. Begge forældre er veluddannede og havde jobs i hjemlandet, men de kunne ikke få det til at hænge sammen økonomisk. Derfor tog de beslutningen om at rejse til Danmark:

Der er ikke godt i Bulgarien, der er ingen penge.... Lønnen er meget lav. Det er svært at tage sig af sine børn dér.

KALINA, 46 ÅR, BULGARIEN

Polske Beata forklarer i samme tråd, hvordan fattigdom drev hende og hendes mand til at rejse til Danmark og finde arbejde:

Vi fik flere og flere lån. Til sidst vidste vi ikke, hvordan vi skulle betale regninger, husleje, mad, eller medicin [til vores handikappede datter]. Vi blev nødt til at finde et land, hvor vi kunne overleve, for vi levede til sidst i armod. Vores datter fik hjemmeundervisning [...], og vi måtte låne penge til alt. Der var ingen anden udvej.

BEATA, 45 ÅR, POLEN

Flere informanter beskriver, at de er taget til Danmark for at arbejde for at kunne hjælpe deres familie i hjemlandet. Fx forklarer Marina, at hun følte sig nødsaget til at sikre sin datters uddannelse hjemme i Bulgarien, og hendes eneste mulighed var at tage til udlandet og finde et job:

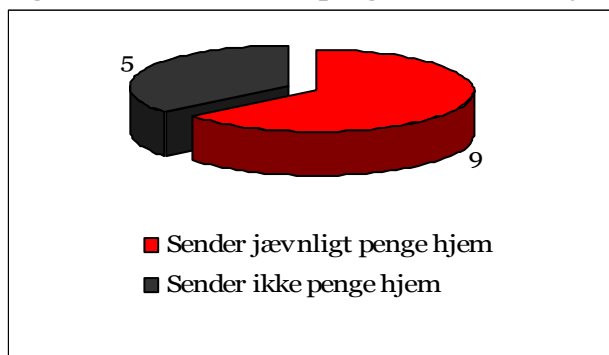

Fordi i Bulgarien er lønnen så lav, og min datter læste på universitetet, men der var ingen penge til hendes uddannelse.

MARINA, 48 ÅR, BULGARIEN

Ni ud af 14 informanter sender således også jævnlig penge hjem til familien i hjemlandet (se Figur 4).

Figur 4: Fremsendelse af penge til familien i hjemlandet fordelt på antal personer

N=14

Andre informanter peger som nævnt på, at deres sociale netværk har gjort dem opmærksomme på arbejdsmuligheder i Danmark, og at dette sociale netværk endda til tider kunne tilbyde hjælp med at finde både job og bolig i landet – enten personer, der allerede boede i Danmark eller personer i hjemlandet, som havde forbindelser hertil. På denne baggrund virkede det som en oplagt mulighed at migrere, forklarer flere informanter. Dette er et eksempel på netværksmigration, hvilket er et begreb, der kendes generelt fra migrationsstudier, og som dækker over, at vedkommende lader sig inspirere og motivere af sit sociale netværk til at migrere. Ved netværksmigration er det sociale netværk således ofte den primære kilde til viden og information om destinationslandet i forhold til levevilkår, jobmuligheder osv.

Det kan opleves som trykt for den kommende migrant at få viden om den forestående migration fra en person, som vedkommende kender, men i nogle tilfælde kan informationen være mangelfuld eller misvisende, hvilket nogle af informanterne også peger på. Sådanne situationer har blandt andet ført til skuffelser og uvenskab vedrørende fx reelle arbejdsvilkår og lønniveau.

Tre af informanterne fra henholdsvis Bulgarien og Polen har en fortid som migrantarbejdere i Tyskland, inden deres ankomst til Danmark, og de har således migrationserfaring fra andre lande. De beskriver, at denne erfaring har hjulpet dem til hurtigere at kunne finde sig til rette som arbejdere i Danmark

På vej til Danmark – rekruttering og lån af penge til migration

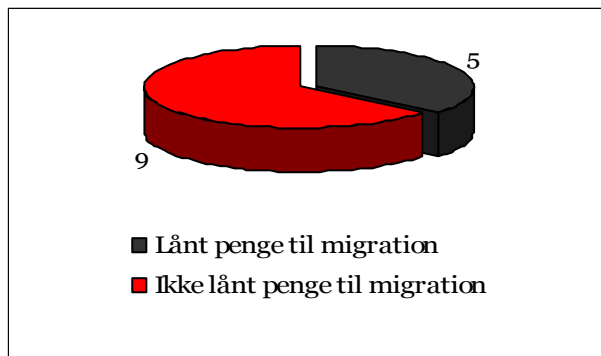
Når informanterne på forskellig vis er endt i Danmark, er det interessant at se på, hvordan og via hvilke kanaler de er kommet til at arbejde i rengøringsbranchen. For at kunne åbne op for, hvorvidt der er tale om menneskehandel i informanternes historier, så må ét af udgangspunkterne være at se på den mulige rekruttering af informanterne, da det er i rekrutteringsfasen, at menneskehandlen i givet fald kunne tænkes at starte. Derfor er det centralt at se på, om informanterne er blevet rekrutteret til et job i Danmark, hvem der i givet fald har rekrutteret dem og hvordan.

Først og fremmest fortæller alle informanterne undtagen en enkelt, at de har fået hjælp til at migrere fra deres hjemland af andre, og dette skal ses i føromtalt netværksmigrations-optik. Set i forhold til Figur 3, som blev præsenteret i det foregående afsnit, er det interessant, at kun fem af informanterne nævner det sociale netværk – som således har hjulpet flere af dem med migrationen – som værende den mest centrale årsag til rejsen. Dette peger på, at andre faktorer har overskygget dette element for nogle af informanternes vedkommende.

Her er det samtidig centralt at bemærke, at der er stor forskel på informanternes migrationshistorier – fx har de to afrikanske informanter lange migrationshistorier bag sig med flerårige rejser som illegale migranter gennem Europa, mens andre informanter er taget direkte fra deres hjemland i Europa med bus til Danmark med henblik på at arbejde i her i landet. De informanter, der kommer fra tredje verdenslande (Ghana og Filippinerne) har endvidere på deres vej skullet benytte sig af hjælp fra fx menneskesmuglere og dokumentfalsknere, hvilket har gjort deres rejser yderligere omkostningsfulde, risikofyldte og tidskrævende. Dette kan ikke ses som værende direkte forbundet til deres nuværende arbejde i rengøringsbranchen i Danmark, hvorfor disse udgifter ikke er medtaget i denne rapport. Alligevel skal det påpeges, at en gammel migrationsgæld (som der eventuelt stadig betales af på) godt kan påvirke vedkommendes nuværende situation og gøre denne mere udsat, da der kan være et reelt pres for at betale pengene tilbage.

Flere af informanterne havde ikke den nødvendige kapital for at migrere, og fem ud af 14 informanter har derfor skullet låne penge i hjemlandet for at få migrationen til at lykkes (se Figur 5). De har typisk lånt pengene via venner og familie eller i banken. Det højeste beløb en informant har lånt for at kunne migrere svarer til knap 15.000 kr.²⁹.

²⁹ Valutaen i dette kapitel er udregnet via www.valutakurser.dk d.29.1.2011.

Figur 5: Lån af penge til migration fordelt på antal personer

N=14

Det vil sige, at der ikke for alle informanterne har været så store udgifter til migrationen, at et lån har været nødvendigt, men at kun en enkelt har initieret rejsen på egen hånd.

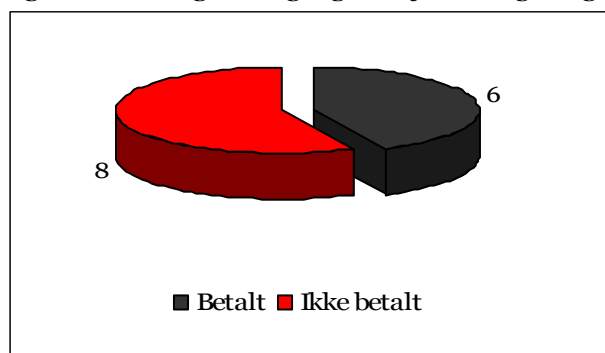
Betaling for et job

Men udover at nogle af informanterne har betalt for at migrere – hvilket er velkendt inden for alle former for migration – blev det i løbet af undersøgelsen hurtigt klart, at en del af informanterne har betalt for at få adgang til et job i rengøringsbranchen. Lige knap halvdelen af informanterne har betalt forholdsvis høje beløb til 'facilitatorer'³⁰ – både inden og efter ankomsten til Danmark – for at få et job i rengøringsbranchen her i landet, og det er denne tendens, som vi vil se nærmere på i dette afsnit; betaling for *adgang* til et job.

Her skal det bemærkes, at der således ikke er tale om 'rekruttering til et job' i den forstand, som 'typisk' opleves, når der er tale om menneskehandel, hvor bagmænd arrangerer både transport til og job ved rejsens destination med henblik på at udnytte vedkommende. Dette betyder dog på ingen måde, at man kan udelukke risikoen for menneskehandel blandt informanterne, men blot at adgangen til jobbet ikke nødvendigvis har haft sammenhæng med rejsen til landet. Endvidere skal det bemærkes, at informanternes situation som følge af denne betaling for adgang til et job, kan føre til nogle af de præcis samme problematikker, som opleves blandt ofre for menneskehandel, der er blevet rekrutteret på anden vis i hjemlandet, heriblandt gæld, øget sårbarhed og afhængighed af at beholde den nuværende indtjeningsmulighed for at kunne undslippe gælden.

Blandt informanterne er der tale om to former for betaling til en facilitator – enten betaling af et engangsbeløb for at få adgang til et job, eller løbende betaling af et fast beløb per måned over en årrække. Begge typer betalinger har givet informanterne adgang til at arbejde i rengøringsbranchen – både sort og hvidt. Seks ud af undersøgelsens 14 informanter har betalt til facilitatorer (se Figur 6), og der er blevet betalt mellem i alt knap 1.900 kr. og 72.000 kr. De to højeste beløb, som informanterne har betalt (henholdsvis 36.000 kr. og 72.000 kr.) er blevet så forholdsvis høje via faste månedsbetalinger over en toårig periode, mens engangsbeløbene løber op i max 12.500 kr. Beløbene og disses indvirkning på migranternes situation skal selvfølgelig ses i sammenhæng med deres lønniveau, hvorfor fx knap 1.900 kr. for en person, der får overenskomstmæssig løn, ikke virker voldsomt.

³⁰ Ordet 'facilitator' henviser i denne sammenhæng til en person, der – mod betaling – skaffer/giver adgang til et job.

Figur 6: Betaling for adgang til et job i rengøringsbranchen i Danmark fordelt på antal personer

N=14

22-årige Irena fra Polen har været i Danmark i et års tid. I hendes tilfælde er hendes facilitator en kvinde fra hendes sociale netværk i hjemlandet. Kvinden bor i Danmark og fortalte Irena om mulighederne for at komme hertil og arbejde, og Irena endte med at betale kvinden 12.000 kr. for at skaffe hende et job i Danmark. Irena forklarer dog, at eftersom hun kender kvinden rigtigt godt og deres familier kender hinanden, fik hun forhandlet sig frem til en virkelig god pris. De fleste andre, som denne kvinde skaffer jobs i rengøringsbranchen til, betaler cirka 30.000 kr. for dette – og prisen stiger, hvis der formidles sort arbejde, hvor man kan tjene mere. Irena fortæller om sin aftale med kvinden:

Aftalen var, at jeg skulle komme herop [til Danmark] og passe hendes datter. Og så var aftalen, at jeg skulle have et arbejde på en restaurant om morgenen til 5.000 kr. [sort] om måneden. Men det der babyspasningsarbejde, det blev ikke til noget alligevel, da jeg kom, og så skulle jeg så arbejde om morgenen på restauranten til de 5.000, og om aftenen skulle jeg i stedet for gøre rent på 3 restauranter der lå inde i centrum, og det var for ingenting [uden løn], for det skulle gå til dækning af hendes [facilitatorens] regninger, altså faste udgifter.

IRENA, 22 ÅR, POLEN

Irena er således endt i en situation, hvor det lovede scenarie i Danmark ikke har vist sig at stemme overens med virkeligheden. Hun var blevet lovet, at hun skulle passe børn og arbejde en smule på en restaurant om morgenen, men det viste sig, at hun skulle arbejde langt mere end aftalt, og dette var ikke med børnepasning, men derimod rengøring på forskellige restauranter om aftenen. De penge, som Irena tjener på aftenarbejdet, får hun ikke selv, men de går direkte til facilitatoren til betaling af dennes faste udgifter. Selvom Irena oplever, at dette er urimeligt, føler hun, at det er svært at gøre noget ved situationen, især da kvindens og hendes egen familie er involverede i hinanden på forskellig vis både i hjemlandet og i Danmark. Irena kommer efter noget tid ud af aftalen om rengøring på de tre restauranter om aftenen, men hun er stadig placeret i en gældssituation, da hun stadig skylder facilitatoren penge for adgangen til jobbet – også selvom hun ikke har jobbet længere, og jobbet ikke var som aftalt. De to kvinder bliver til sidst enige om en afdragsordning:

Interviewer: ”Er det muligt for dig i dit job nu at spare penge sammen og lægge penge til side?”

Irena: ”Ikke for tiden, for jeg er nødt til at afbetale den der gæld først, gælden til hende [facilitatoren]”

Interviewer: ”Hvordan fungerer det? Hvor meget betaler du?”

Irena: ”3.000 kr. om måneden. Men hun er utilfreds, hun vil have mere”

Interviewer: ”Nå, hvad vil hun da have?”

Irena: ”Hun vil have 5.000 kr. om måneden

Bulgarske Marina på 48 år forklarer, at hun ikke havde meget viden om, hvad det egentlig var, hun betalte for, da hun betalte dét, der svarer til knap 1.900 kr. til en kvinde hjemme i Bulgarien. Men hun vidste, at kvinden havde et dansk-bulgarsk netværk i Danmark, som kunne hjælpe hende med at få et job. Egentlig blev Marina lovet et job som kok, men da hun ankom, blev det klart for hende, at jobbet var i rengøringsbranchen, hvor hun stadig arbejder:

Interviewer: ”Betalte du nogen for at komme her og få et arbejde?”

Marina: ”Ja, den kvinde”

Interviewer: ”Er hun en ven?”

Marina: ”Nej, jeg kender hende ikke”

Interviewer: ”Hvor meget betalte du hende?”

Marina: ”250 euro”

Interviewer: ”Hvad var pengene til?”

Marina: ”Jeg ved det ikke”

Interviewer: ”Okay. Jeg mener, hvad sagde hun til dig?”

Marina: ”250 euro og hun gav mig et telefonnummer [i Danmark]. Jeg ringede til manden og ventede 2 uger i landsbyen [før jeg tog til Danmark]”

To andre informanter betaler et fast månedligt beløb for adgangen til deres job, hvilket vi vil komme nærmere ind på i det følgende afsnit.

Disse to typer ’betalingsformer’ på enten et engangsbetalt eller løbende afdrag til facilitatorer bemærkes ligeledes i studier af migranter, der udfører rengørings- og husarbejde i Sverige:

“...entrepreneurs operate in two manners in Stockholm’s informal domestic service sector; either by ”contract” or by ”percentage”. In her interview study with Polish domestic workers in Stockholm’s informal economy, Frisk encountered workers who either pay a lump sum for a ”contract” where an entrepreneur finds clients – or pay percentages of their payment from clients located through the entrepreneur”

(Gavanas 2010:24)

Adgangen til et job i rengøringsbranchen koster på denne måde et helt konkret beløb for nogle af informanterne, og nogle låner penge af slægtninge eller bekendte i deres netværk for at kunne betale facilitatoren, mens andre låner af fjernere bekendte – ofte med en noget højere rente. Gældssituationen betyder, at vedkommende er meget afhængig af sit job for at kunne betale gælden tilbage, hvilket i nogle tilfælde vil kunne betyde, at vedkommende finder sig i arbejdssituationer og vilkår, de ellers ikke ville have fundet sig i, af frygt for at miste jobbet. Den

finske rapportør for bekæmpelse af menneskehandel beskriver i sin årlige rapport lignende scenarier i Finland:

“Human trafficking and related labour exploitation has also been encountered in the cleaning sector in Finland [...] Each part of the long chain of brokers collects its share, and the brokerage fee payable by the immigrant worker may be very high [...] As the sums are large and often borrowed using unofficial channels, pressures to pay back the debt are considerable. The recruited workers thus end up in a dependent status in relation to their employer”

(The Finnish National Rapporteur on Trafficking in Human Beings 2010: 145)

Som den finske rapportør beskriver i citatet ovenfor, er der flere af informanterne, der nævner, at de føler sig pressede af facilitatoren til at betale gælden tilbage:

“

Interviewer: ”Hvad ville der ske, hvis du ikke betalte din gæld?”

Irena: ”Jeg ved det ikke. Hun ville nok gøre alt muligt for at få pengene tilbage, skaffe hjælp rundt omkring i København. Hun ville ikke bare opgive pengene. Altså, hun ville jo ikke slå mig ihjel, men øh... Det ville blive ubehageligt [...] Ja, og altså, alt dét vi lige har talt om her i dag, det ville jeg ikke kunne tale om derhjemme for eksempel, for væggene har ører”

De informanter, der har erfaring med betaling til facilitatorer for at få et job, forklarer det ubehagelige i at være bundet til den person i en længere periode, og de oplever, at de aftalte rammer ikke er som forventet. Beata beskriver den generelle oplevelse:

“

Nogen får dig herop, de lover dig arbejde, og man er afhængig af vedkommende, og man skal arbejde – det er man jo også selv interesseret i selvfølgelig – men så arbejder man i flere timer, end det var aftalt, og man pukler, og man tænker hele tiden på at gøre sig fri af vedkommende, men det kan man kun ved at arbejde endnu mere, så man kan påbegynde en normal tilværelse [...] Og du kan jo heller ikke anmelde det til politiet, fordi et eller andet sted er der jo også et medansvar, når du arbejder sort, og når du ikke har en kontrakt.

BEATA, 45 ÅR, POLEN

I tråd med Beatas udsagn udtrykker flere informanter, at de blot ønsker en helt almindelig tilværelse for dem selv og deres familie. Men selvom de føler sig fanget i en svær situation, frygter flere at gå til myndighederne, fordi konsekvenserne er uvisse.

Udover den gæld, som nogle af migrantarbejderene således kommer i, er der andre problematikker, som de skal håndtere, blandt andet at betalingen skal hemmeligholdes, hvilket for nogle fører til en følelse af isolation. Irena forklarer:

“

Nej, jeg mødes ikke med andre polakker. Jeg kan ikke fortælle det her til andre. Det ville blive ubehageligt [...] Man taler ikke om sådan noget [betaling for et job], der er ingen, der fortæller om det.

IRENA, 22 ÅR, POLEN

Blandt informanterne er der dyb frustration over at skulle betale disse beløb, og flere peger på, at de føler sig snydt bagefter. Især fordi facilitatoren ikke er til nogen hjælp, hvis vedkommende af forskellige grunde skulle miste rengøringsjobbet eller få andre problemer – der betales udelukkende for adgangen til jobbet og intet andet. Da Beata spørges om, hvad hun egentlig generelt mener om denne situation, siger hun:

Det er noget slaveri. Man betaler for at blive sorteper.

BEATA, 45 ÅR, POLEN

'Leje' af identitet som adgangsbillet til arbejdsmarkedet

Undersøgelsens to afrikanske informanter, Daniel og Jonathan, beskriver en anden form for betaling for adgang til et job, som vi indledningsvist hørte om i dette kapitel. De har begge betalt en mellemmand i henholdsvis Danmark og Tyskland for at 'leje' en europæisk identitet og således have adgang til et dansk CPR-nummer, hvilket har givet dem adgang til arbejdsmarkedet. Begge informanter beskriver at skulle betale 3.000 kr. om måneden i leje for denne identitet. De fortæller begge to, at situationen oplevedes meget presset og ubehagelig for dem, men da de ikke syntes, at de havde andre muligheder, fortsatte de begge med denne 'ordning' i henholdsvis ét og to år, indtil de begge blev anholdt og fængslet for blandt andet dokumentfalsk. Både Daniel og Jonathan beskriver, at de selvfølgelig var klar over, at disse handlinger var kriminelle, men at de ikke så andre løsninger på en situation, hvor de desperat havde brug for at tjene nogle penge. Det kan undre, hvorfor de valgte at indgå på netop disse præmisser, og ikke fx arbejde sort i stedet, men ifølge dem begge var denne udvej med at leje en identitet og på denne måde kunne arbejde hvidt at foretrække frem for illegalt arbejde. Begge vurderede, at denne løsning indeholdt færre risici for dem selv.

Et stort problem for begge informanter var følelsen af at blive kontrolleret af mellemmanden i Danmark. Begge informanter oplevede at føle sig truede til at opretholde betalingen af det månedlige beløb, da de vidste, at der *"blev holdt øje med dem"* i de forskellige afrikanske miljøer i Danmark, hvor mellemmanden også færdes. Og samtidig gik de begge dagligt med frygt for, at myndighederne ville få fingre i dem. Daniel fortæller:

Der er frygten for politiet og ejeren af dokumentet, han jager dig også.

DANIEL, 36 ÅR, GHANA

De to afrikanske informanters betalinger på i alt henholdsvis 36.000 og 72.000 kr. over en periode på op til to år, for at få (og fastholde) et job i rengøringsbranchen – hvilket tydeligvis er de højeste beløb, nogen af undersøgelsens informanter har betalt – understreger den pointe, at der kan være en ligefrem proportional sammenhæng mellem migrationsrestriktioner og migrationsomkostninger for den enkelte migrant. Jo vanskelige adgangen er til et land og dets arbejdsmarked, jo mere har den enkelte migrant behov for 'professionelle' facilitatorer og mellemmand, og jo højere bliver de samlede omkostninger. Og blandt andet fordi Daniel og Jonathan kommer fra en del af verden, hvorfra det ikke er nemt at få adgang til ophold og arbejde i Danmark, er de endt i denne situation.

Det er dog vigtigt at pointere, at der imidlertid ikke nødvendigvis er en sammenhæng mellem hvor høje økonomiske omkostninger den enkelte migrant har haft i forbindelse med migrationsfasen og risikoen for udnyttelse og dårlige arbejds- og leveforhold i Danmark. Daniel og Jonathan udtrykker begge positivitet overfor selve deres arbejde og arbejdsgiver – deres problemer relaterede sig udelukkende til facilitatoren og gælden til denne. Dette er helt modsat nogle af de andre informanter, der ikke har betalt facilitatorer for adgangen til et job i Danmark, men som oplever udnyttelse og dårlige vilkår i deres arbejdsliv i landet.

De afrikanske informanternes oplevelser understøttes af en socialarbejder fra ngo'en HopeNow, der udfører opsøgende arbejde blandt især afrikanere i København. Hun beskriver at have hørt om systemet med leje af identiteter, og hvilke svære situationer dette kan sætte i forvejen udsatte migranter i:

De bruger de gule sygesikringsbeviser. Det startede allerede for 5 år siden [...] Systemet er, at altså hvis jeg har mit CPR-nummer, så kan jeg få arbejde i et firma. Hvis jeg så lejer mit gule sygesikring ud, så kan man arbejde om aftenen, hvor der ikke er andre mennesker tilstede [...] Men problemet er, at det kun er fantasien, der sætter en begrænsning for, hvordan man kan udnytte sårbare immigranter. Som jo er desperate, og gerne vil arbejde ærligt.

REPRÆSENTANT FRA HOPENOW

Adgangen til et job i rengøringsbranchen – både den formelle og uformelle sektor – kræver således i nogle af informanternes tilfælde betaling af forholdsvis store beløb til forskellige facilitatorer. Migranternes store ønske om et job og et muligt nyt liv i udlandet, udnyttes af disse facilitatorer.

Som vi har set i dette afsnit kan facilitatorerne siges at udfylde en central rolle i informanternes liv på både positive og negative måder. I forhold til de facilitatorer, der befinder sig i Danmark, er de på den positive side bindeleddet til jobs i Danmark i både den formelle og uformelle del af rengøringsbranchen, da de har de sociale netværk, sprogkunderskaberne og ressourcerne til at agere på det danske arbejdsmarked (Gavanas 2010: 29; 85). Men samtidig sætter de informanterne i en endnu sværere og mere sårbar situation, end de var i forinden, og udnytter informanternes ønske om at forbedre deres liv og muligheder via migration ved at få dem til at betale for adgangen til et job. Således indtager facilitatoren en dobbeltsidig rolle i dette felt.

The background of the page features a light blue color with several dark blue silhouettes of people in a meeting or discussion. The silhouettes are positioned in the upper half of the page. In the lower half, there are several overlapping, thin, dark blue lines that form abstract, circular and oval shapes, creating a sense of movement and connectivity.

KAPITEL 4 ARBEJDET I RENGØRINGSBRANCHEN I DANMARK

Arbejdet i rengøringsbranchen i Danmark

Som belyst i det foregående kapitel, har undersøgelsens forholdsvis lille informantgruppe vist sig at have forskellige historier og erfaringer i forhold til baggrundene for deres migration, brugen af facilitatorer og adgangen til et job i rengøringsbranchen i Danmark. Men fælles for dem er, at de alle er kommet til landet med ønsket om at forbedre deres muligheder og skabe sig et nyt liv, og de har taget dette skridt enten på grund af fattigdom, arbejdsløshed eller konflikt i hjemlandet, eller fordi deres sociale netværk kunne hjælpe dem hertil. Størstedelen af informanterne kommer fra dét, der kan betegnes som svære socioøkonomiske situationer i deres hjemlande.

Ingen af informanterne beretter at være rejst til Danmark med en idé om, at det ville være muligt for dem at gøre karriere inden for et specifikt felt her i landet – fx inden for deres uddannelsesområde. Men de fortæller, at rengøringsbranchen var 'åben' for deres arbejdskraft og derfor var en mulighed, som de slog til overfor – også selvom de ikke kan se sig selv i branchen på længere sigt. Fagpersonerne understøtter denne oplevelse af, at rengøringsbranchen er åben overfor stort set alle grupper i samfundet:

Dér hvor det er nemmest at få et job [i Danmark], er inden for rengøringsbranchen [...] Det kræver jo ikke nogen kvalifikationer, i gåseøjne, at vaske et gulv.

REPRÆSENTANT FRA FAGFORENINGEN 3F

I dette kapitel kigges der nærmere på, hvordan og under hvilke vilkår informanterne egentlig arbejder i rengøringssektoren i Danmark, samt hvilke mulige problemområder i branchen, som både informanter og fagpersoner peger på. Der vil på denne måde blive stillet skarpt på, hvilke arbejdsvilkår informanterne har og hvilke problematikker de møder i deres hverdag.

Det skal bemærkes, at undersøgelsen ikke har kunnet belyse arbejdet i rengøringsbranchen i Danmark fra alle vinkler; selvom der er blevet talt med flere nuværende og tidligere arbejdsgivere undervejs i undersøgelsen, er der ikke udført konkrete interviews med disse, og derfor er belysningen af arbejdsbetingelserne kun anskuet fra de interviewede informanters vinkel. Dette betyder selvsagt, at en del centrale problemstillinger ikke kan belyses fyldestgørende, og at belysningen blot må anskues som et grundrids af de relevante problematikker. Men nærværende kapitel kan give et indblik i nogle af de problemstillinger, som informanterne oplever og som fagpersoner på området peger på, hvilket kan hjælpe med at tegne et billede af, hvordan migranternes arbejdsliv i denne branche reelt er, og hvorvidt der er tale om elementer af menneskehandel i deres historier.

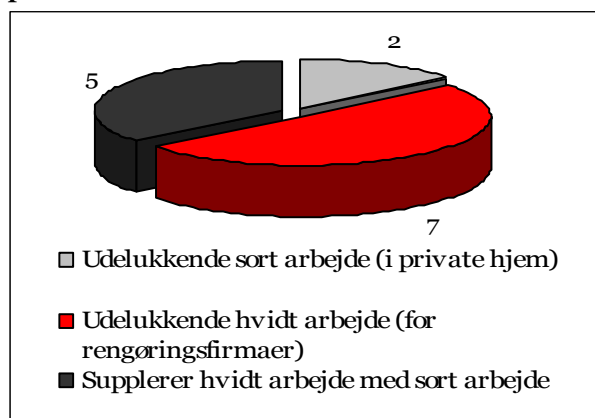
Så snart rapportens forfatter begyndte at interviewe mennesker, der på forskellig vis er i berøring med rengøringsbranchen, blev det tydeligt, at en del af denne sektors arbejdere arbejder sort. I dette afsnit vil der således blive skelnet mellem den formelle og uformelle sektor (det vil sige henholdsvis hvidt og sort arbejde), da undersøgelsens informanter arbejder i begge sektorer. Det skal bemærkes, at udtrykket 'illegalt arbejde' ikke dækker over arbejde i den uformelle sektor –

illegalt arbejde er arbejde udført uden opholds- og arbejdstilladelse, hvilket ikke behøver være tilfældet for sort arbejde.

Formel og uformel sektor

Halvdelen af undersøgelsen informanter arbejder udelukkende hvidt for etablerede rengøringsfirmaer, mens to informanter arbejder udelukkende sort i private hjem (se Figur 7). Fem af informanterne supplerer deres hvide jobs med enkelte sorte jobs, som foregår hos både private samt for firmaer.

Figur 7: Arbejde i den formelle eller uformelle sektor i rengøringsbranchen fordelt på antal personer

N=14

Dette peger på, at den formelle og den uformelle sektor på nogle måder kan siges at være forbundne og overlappende, eftersom informanterne i nogle tilfælde glider frem og tilbage mellem de to sektorer. De formelle og uformelle sektorer udelukker således ikke hinanden, men sameksisterer. Informanternes handlinger og strategier, som altså kommer til udtryk i deres 'brug' af begge sektorer, viser på denne måde, at de to sektorer 'supplerer' hinanden, eftersom migrantarbejderne kan deltage og være i begge 'verdener' – hvilket en nylig analyse af rengøringssektoren i Sverige også har peget på (Gavanas 2010: 10; 13; 24; 29; 85).

I samtalerne med informanterne forklarer de, at årsagen til denne tendens med at søge det mere uformelle system i arbejdslivet sker fordi det formelle system opleves som lukket (eller reelt set er lukket på grund af illegalt ophold i landet), eller fordi det uformelle system opleves som en mulighed for lettere at kunne tjene (flere) penge. Derved opstår behovet for at arbejde i et alternativt system og behovet for at kunne bevæge sig mellem sektorerne.

I forhold til udnyttelse (og potentiel menneskehandel) er det centralt at bemærke, at migrantens sårbarhed øges, når vedkommende arbejder i den uformelle sektor, eftersom vedkommende bryder loven og således selv risikerer konsekvenser ved at kontakte myndighederne – og dette understreges endnu mere, når der er tale om mennesker med illegalt ophold i landet (Anderson & Rogaly 2005: 50-51; Rezaei & Goli 2008: 41). En repræsentant fra fagforeningen 3F fremhæver denne situation, som kan betyde, at flere migranter, der arbejder sort og/eller illegalt, nogle gange forbliver under dårlige vilkår i branchen:

Hvorfor anmelde det, når du alligevel mister dit job [...] du bliver alligevel smidt ud af landet. Altså, jeg kan slet ikke se, hvad fordelene skulle være ved at anmelde noget af det der [...] Der er jo ikke nogen lønsedler i det her, der er jo ikke nogen papirer, der figurerer i det her. ”Der er 200 kr. her mellem dig og mig, nu har du gjort rent i en uge, gå ud og få noget at spise. Hvad siger du? Brokker du dig? Så er det ud, farvel” [...] Og mange tænker, at det er jo bedre end der, hvor jeg kommer fra – det er jo dét, der får dem til at fortsætte nogle gange.

REPRÆSENTANT FRA FAGFORENINGEN 3F

Som fagpersonen peger på i sit udsagn, så er migranten endvidere særdeles udsat i forhold til at miste sit job i den uformelle sektor, fordi denne del af branchen i sagens natur ikke kan tilbyde de samme garantier og sikring af rettigheder.

Forventninger, arbejdstider, tilgængelighed og kultur

Netop fordi information om arbejdslivet i Danmark ofte fås via det sociale netværk, så hænder det, at migranterne ikke informeres ordentligt om de reelle arbejdsforhold inden afrejse. Det er derfor interessant at se på, hvad migranterne egentligt forventede i forhold til arbejdslivet i Danmark, inden de reelt stod her i landet, og hvilken virkelighed de sidenhen har mødt.

Flere informanter beretter om at være ankommet med et stort håb om, hvad livet i Danmark ville bringe og åbne op for. Polske Agata forklarer, at hun blev arbejdsløs hjemme i Polen og derefter hørte om arbejdsmuligheder i Danmark fra en polsk veninde, der var migreret til landet. Agata fik det indtryk, at hun via rengøringsarbejdet relativt hurtigt ville kunne tjene penge nok til at åbne sin egen restaurant, men hun blev mødt af en anden virkelighed end den forventede. Hun fik 45 kr. sort i timen, fik aldrig en kontrakt, selvom dette blev lovet igen og igen, og hun boede på arbejdsgiverens kontor sammen med to andre polakker:

Jeg troede, at jeg skulle spise chokolade, ikke kartofler [...] Men jeg fik et chok.

AGATA, 33 ÅR, POLEN

Det er svært at vurdere, hvorvidt informanternes forventninger til deres arbejdsliv i Danmark har været urealistisk høje, inden de kom hertil, og det er svært at vide, om denne mulige overdrivelse stammer fra deres egne forestillinger om et bedre liv eller fra andres fortællinger om arbejdslivet i Danmark. Men realiteten er, at flere beskriver stor skuffelse og – i tilfælde som ovenfor – chok over de virkelige vilkår og den reelle arbejdssituation.

Dog skal det selvfølgelig også nævnes, at trods eventuelle startproblemer i rengøringsbranchen, så er nogle af informanterne i dag i en situation, hvor de er glade for deres arbejds- og levevilkår. De oplever, at de har fået en reel mulighed for at et nyt liv i Danmark – i hvert fald er deres situation her i landet bedre end den i hjemlandet. To af de polske informanter arbejder fx i dag med rengøring på et sygehus og har begge stiftet familier med danske mænd, og de beskriver deres nuværende livssituationer som gode. Marina og Kalina fra Bulgarien siger overordnet om deres liv i Danmark og deres valg om at migrere og finde job i rengøringsbranchen:

Det her er et valg for en god start i livet, bare det [...] Det vigtigste er, at det her er en god chance for dig. Gør rent i et eller måske to år og find en løsning for dit liv.

MARINA, 48 ÅR, BULGARIEN

Det er godt for mig [at bo og arbejde i Danmark], gode mennesker. Jeg synes ikke, folk er slemme her [...] Og i Bulgarien er der værre end her.

KALINA, 46 ÅR, BULGARIEN

Det er forskelligt blandt undersøgelsens informanter, hvor meget de arbejder og på hvilke tidspunkter, men alle informanter fortæller om erfaringer med at arbejde flere timer end en almindelig arbejdsuge. De fleste informanter arbejder typisk ca. 7-9 timer dagligt (både fordelt på nat- og dagarbejde), men eftersom nogle af informanterne oplever, at de ikke har nogen ugentlig fridag(e), betyder det, at de timeantalsmæssigt ender med langt at overstige en almindelig arbejdsuge. Og nogle informanter beretter at arbejde langt mere end dette. Tre informanter arbejder fx fra kl. 05-21 hver dag, udelukkende med pauser i bilen på vej fra én rengøringsopgave til en anden, hvilket de beskriver som særdeles ødelæggende for dem selv (både fysisk og psykisk) og deres familier.

Seks af informanterne fortæller, at de arbejder uden en eneste fridag i perioder på op til et halvt år af gangen. De fortæller, at selvom de beder deres arbejdsgiver om at få en fridag, lykkes dette ikke. Beata, Marina, Laura og Eleonora fortæller:

Man er tit nødt til at sige, at man er syg for at få en fridag. I Polen er der jo lørdag og søndag, som er fridage [...] Holdningen generelt i de her kredse er, at en polak er rigtig god til at arbejde.. og rigtig hårdt arbejde [...] Og nej, ferie er der slet ikke tale om.

BEATA, 45 ÅR, POLEN

Interviewer: "Så du har altid fri lørdag og søndag?"

Marina: "Nej, jeg har ikke fri. Jeg har kun fri den 1. januar"

Interviewer: "Okay, så hvor mange dage har du haft fri, siden du startede for 2 år siden?"

Marina: "En eller to. Jeg arbejder hver dag"

Så tager man af sted klokken 5 om morgenen, og kommer hjem klokken 21. Jeg er som en gæst derhjemme [...] Jeg kan ikke melde mig syg, kun hvis det er rigtig, rigtig skidt. Da jeg blev gravid, var jeg på arbejde i 8 måneder, jeg blev ikke syg [...] Også dét med hele tiden at være tilgængelig – "nu skal du komme på arbejde". Man kan ikke have nogen aftaler med venner eller have en kæreste.

LAURA, 27 ÅR, POLEN

Vi havde ikke tid til at spise. Vi spiste i bilen, og det var vores aftensmad [...] Og det er lige meget, om det er klokken 10 om formiddagen eller klokken 2 om natten, han [arbejdsgiveren] ringede til mig [...] Vi skal altid være klar [...] Ja, han var faktisk ligesom min ejer.

ELEONORA, 27 ÅR, POLEN

Lauras og Eleonoras udsagn beskriver en situation, som flere af informanterne befinder sig i – nemlig at blive kontaktet døgnet rundt (eller på sygedage eller aftalte fridage) af arbejdsgiveren, hvis en arbejdsopgave pludselig dukker op, hvilket opleves som utroligt stressende. Laura, Eleonora og Olga fra Polen fortæller, at dét at være konstant til rådighed er noget af det allerhårdeste ved jobbet i branchen. Én af konsekvenserne er at ende med en følelse af at miste selvbestemmelsen over ens egen tilværelse. Kvinderne understreger, at det er et vilkår, som man kun kan holde til i en kortere periode.

For alle de adspurgte migranter var det primære ønske bag at arbejde i udlandet at tjene så mange penge som muligt og forbedre deres livsmuligheder, hvilket for mange indebar gå-på-mod, en høj tolerancetærskel og en 'villighed' til at arbejde så meget så muligt under de givne omstændigheder. Men alligevel er situationen således blevet for hård og krævende for nogle af dem.

Adspurgt om disse problematikker forklarer flere af de polske informanter, at det er 'typisk for polakker', at de gerne vil arbejde meget og har svært ved at sige nej til eventuelt dårlige arbejdsforhold, fordi disse ikke er 'værre' end de arbejdsforhold de oplever i deres hjemland – og fordi der er stort behov for pengene. Det er således muligt, at der er en 'kulturel' eller socioøkonomisk baggrund for ikke at ville brokke sig over forholdene. Fx forklarer Laura:

Altså, polakker de vil arbejde så meget som muligt. De vil have så mange timer, som de kan få [...] Vi er måske også nemmere at overtale [...] Men jeg tror også, at vi gør det forkert, for vi siger så meget ja i starten, og til sidst bliver arbejdsgiveren forvirret. Og vi kommer fra et andet land, og så vil vi gerne tjene så meget som muligt.

LAURA, 27 ÅR, POLEN

Løn, kontrakt og bolig

Som vi netop har hørt, er der en del informanter, der arbejder langt mere end en normal arbejdsuge. Flere af fagpersonerne nævner i denne sammenhæng, at de kender til adskillige sager, hvor udenlandske borgere i rengøringsbranchen er formelt ansat, har en kontrakt osv., men at de reelt arbejder langt flere timer, end deres kontrakt viser, uden at få ekstra betaling – og på denne måde arbejder de i sidste ende til en løn, der ikke svarer til det reelle, høje timeantal:

På papiret kan det godt se ud som om, at de får den samme timeløn, men de skal jo så bare arbejde de flere timer [...] På papiret ser det jo fint ud, men når man så kigger på arbejdstimer, så passer det ikke helt sammen. Så er der nogle problemer.

Det er jo også en måde at omgås det på [...] Mange af dem, der kommer herop, de kan kun meget dårligt engelsk. Så er de jo lidt på herrens mark.

REPRÆSENTANT FRA FAGFORENINGEN 3F

... det er antal timer, man arbejder, der er et problem. Og det er det tempo, de arbejder i – et tempo der er fuldstændig opskruet. Det er noget af det højeste arbejdstempo, man finder i Danmark [...] Der bliver lagt et ekstremt pres på dem [...] Det er jo helt uden for nummer i virkeligheden, og man har så travlt i alle mulige andre sammenhænge med at snakke om ligestilling og menneskerettigheder, men når det kommer til den her måde at udnytte folk på, så gælder menneskerettighederne ikke.

REPRÆSENTANT FRA FAGFORENINGEN 3F

På denne måde har man en situation, som på overfladen ser helt tilforladelig ud, men som reelt rummer en helt andet virkelighed.

Flere af informanterne arbejder til en lav løn – den laveste løn i undersøgelsen er to informanter, der fortæller om løn på ca. 45-50 kr. i timen for henholdsvis sort rengøringsarbejde for et rengøringsfirma, der gør rent i kontorbygninger og hvidt rengøringsarbejde på et hotel. En anden informant fortæller at få 5.000 kr. om måneden (sort) for 21 timer ugentligt at gøre rent på forskellige restauranter, hvilket svarer til knap 60 kr. i timen.

Flere informanter oplever ikke at få udbetalt deres løn i længere perioder – både informanter der arbejder hvidt og sort. Flere af informanterne, der har almindeligt hvidt arbejde og en kontrakt, beretter, at de jævnligt ikke får løn for alle de timer de arbejder, og at de ofte ender med at mangle i hvert fald 15-20 timer på lønsedlen hver måned.

Denne tendens med ikke at få udbetalt sin løn eller at få udbetalt mindre end aftalt, er ikke blot kendetegnende for denne undersøgelses informanter, men er også kendt fra andre studier af migrantarbejdere i Danmark. I FAOS' interviewundersøgelse af polakker omhandlende deres løn-, arbejds- og levevilkår i Storkøbenhavn, oplevede 38 % af undersøgelsens respondenter³¹ ikke at få betaling for deres arbejde, mens 45 % blev betalt mindre end aftalt – og samtidig oplevede en stor del af respondenterne at blive truet med fyring og at blive sat til at udføre farligt arbejde (Hansen & Hansen 2009: 80).

To af undersøgelsens informanter fra henholdsvis Bulgarien og Polen får aldrig en kontrakt af deres arbejdsgiver, selvom dette var blevet lovet fra starten. Dette gør dem nervøse, og de presser mere og mere på for at få deres kontrakt – men det lykkes aldrig:

Danmark er mit første arbejde udenfor Polen. I Polen er der meget korrupsion. Der er mange problemer for arbejderne. [...] Jeg kommer her, men hun [arbejdsgiveren] har ikke forklaret mig det hele [...] Jeg arbejder og arbejder og venter på kontrakten. Men kontrakten kom ikke.

AGATA, 33 ÅR, POLEN

³¹ Det skal bemærkes, at informanterne i FAOS' undersøgelse arbejder inden for forskellige sektorer, heriblandt rengøring.

Et flertal af informanterne fortæller, at de mangler information om rengøringsmidlerne (hvilket ikke er tilgængeligt på dansk, engelsk eller på deres modersmål), som de bruger i deres hverdag, og at de ikke har det rette udstyr til at udføre arbejdet (fx masker og handsker). Flere af informanterne beretter endvidere, at de ofte skal udføre arbejdsopgaver, der intet har at gøre med rengøring (fx fortæller flere om bygge- eller havearbejde), eller at de skal udføre rengøringsopgaverne på urealistisk kort tid. Polske Igor forklarer, hvordan han prøvede at snakke med sin arbejdsgiver om dette:

Jeg spurgte [min arbejdsgiver], hvilke punkter jeg skulle udelade, for det kunne umuligt lade sig gøre at blive færdig på den tid, der var sat af. Han sagde ”det skal du, for ellers får du ikke din løn”.

IGOR, 40 ÅR, POLEN

Blandt informanternes historier er der et tydeligt mønster i, at de oplever at blive presset i deres daglige arbejdsliv, og at de i perioder skal påtage sig uoverkommeligt mange opgaver – flere fortæller fx, at det bliver deres ansvar, hvis en kollega er syg eller tager fri, men at de ikke får ekstra betaling for de timer det tager at udføre dette ekstra arbejde. Derfor undgår informanterne så vidt muligt både at melde sig syge og at holde fri, da det alligevel blot vil gå ud over deres kollegaer:

Hvis en af vores kollegaer tager fri, skal vi også tage hans område gratis. Det er en typisk politik.

IGOR, 40 ÅR, POLEN

To af informanterne har bolig i forbindelse med deres arbejdsplads, fx på det kontor, hvor rengøringsfirmaet holder til, eller på et kælderværelse på det sted, hvor de gør rent. De interviewede fagpersoner fra fagforeningerne fortæller, at denne praksis med at udleje en bolig til ågerpriser til ens arbejdere, er noget de støder på fra tid til anden i rengøringsbranchen. I et tilfælde blandt informanterne bor tre polske piger – der ikke kendte hinanden i forvejen – sammen på et kontor (med en enkelt kogeplade) i flere måneder. Bulgarske Kalina fortæller om det værelse, hvor hun, hendes mand og to teenagebørn boede. Værelset var i den bygning, hvor både hun og hendes mand arbejdede med at gøre rent. Rengøringsfirmaet, der havde ansat dem, oplyste aldrig, hvor meget de betalte i husleje for værelset, da dette blev trukket direkte fra deres løn, inden de fik lønsedlen:

Rengøringsfirmaet tog penge fra vores løn, men vi ved ikke hvor meget [...] Der er ingen radiator, ingen varme, ikke noget lys, små vinduer lige under loftet [i værelset]. Det er cirka 3 x 4-5 meter.

KALINA, 46 ÅR, BULGARIEN

Som udgangspunkt er der intet i vejen med at leje en bolig af sin arbejdsgiver, men problemet er, når boligforholdene er bemærkelsesværdigt dårlige, og når der samtidig betales en påfaldende høj pris for boligen. Her begynder situationen at minde om dét, der svarer til rufferi i en prostitutionssammenhæng, og vedkommende ender i multipel afhængighed af sin arbejdsgiver,

da arbejdsgiveren er 'nøglen' til både job og bolig. En konflikt med en sådan arbejdsgiver vil således kunne have alvorlige konsekvenser på flere niveauer for arbejderen.

Kalina og hendes familie fandt som sagt aldrig ud af, hvor meget de betalte for at bo fire personer på kælderværelset, men hun og hendes mand arbejdede begge to langt mere end fuld tid uden fridage, og efter huslejen var trukket fra deres lønseddel, fik de nogle måneder tilsammen blot 10.000 kr. i løn. Kalinas situation med hensyn til job og bolig er et eksempel på mangel på information og afmagt overfor et system, som man ikke kender, forstår eller kan navigere i.

Isolation, frygt og grænser

Adspurgt om deres adgang til information om det danske arbejdsmarked og mulighederne for at lære danskere eller andre fra samme etniske gruppe at kende, peger flere informanter på følelsen af isolation. Fx forklarer Igor:

Det virker komisk, men de har en taktik med, at de forsøger at isolere folk fra omverdenen [...] Du arbejder fra morgen til aften, du har ikke noget fritid, og dét at kommunikere på dansk er jo lidt science fiction, hvis ikke man kan sproget. Vi tager hjem og spiser og går i seng, forfra næste dag. Ofte har du heller ikke adgang til internet, de steder du bor.

IGOR, 40 ÅR, POLEN

Blandt både informanterne og fagpersonerne på området peges der på manglende sprogkundskaber og viden om det danske system som nogle af hovedårsagerne til, at folk i branchen udnyttes. Dette kan betyde, at migranter i branchen ender med at finde sig i vilkår, som en etnisk dansker aldrig ville acceptere:

Hvis vi kigger på Københavnsområdet, så er der rigtig rigtig mange der gør rent, der ikke kommer fra Danmark. Det betyder, at de ikke taler dansk, og man ved måske ikke, hvor man skal gå hen, hvis man bliver fyret. Det betyder, at man er rigtig rigtig udsat, og man er bange for at sige noget til sin arbejdsgiver. Man kender ikke det danske system, og man ved måske ikke, at man kan gå til sin fagforening og søge om hjælp. Man er meget isoleret, og derfor finder man sig i en masse ting, som danskere ikke ville finde sig i. Det er rigtig deprimerende, synes jeg.

REPRÆSENTANT FRA FAGFORENINGEN 3F

Gennemgående hos informanterne er netop denne frygt for at blive fyret. Dette er bemærkelsesværdigt, når man snakker om tvangsarbejde og udnyttelse af arbejdskraft, hvor fokus ofte er på, hvorvidt vedkommende arbejder *for mange* timer under dårlige forhold, som vedkommende ikke kan undslippe. Selvom de dårlige arbejdsforhold gør sig gældende for flere af informanterne, er deres frygt nærmere at miste jobbet – ikke at blive fastholdt i det. Og dette skal selvsagt huskes, når der tales om de førnævnte mange ugentlige arbejdstimer, da meget arbejde for nogle af informanterne således er ønskværdigt. Irena, Igor og Kalina fortæller om frygten for at miste indtægtsgrundlaget og hvor konkret og udtalt truslen om dette kan være:

“

Altså, hun [facilitatoren af jobbet] lod mig ofte forstå, at de her sorte jobs jeg havde, dem kunne hun godt tage fra mig når som helst, så det var sådan en uvished.

IRENA, 22 ÅR, POLEN

“

Vi følte os konstant truede tidligere [...] Sådan nogle sætninger som ”hvis du ikke kan lide lugten i bageriet, jamen så...”

IGOR, 40 ÅR, POLEN

“

Min mand og jeg blev bedt om at arbejde udenfor i haven, og vi anede ikke hvordan. Min mand sagde: “Jeg vil ikke, fordi jeg kan ikke”, og de sagde: “Hvis du ikke gør det, er det ikke godt for dig, og vi kan fyre dig”.

KALINA, 46 ÅR, BULGARIEN

Dette viser, hvor centralt det er at holde fast i jobbet, som – trods problematikker som for lange arbejdstider eller krav om at udføre arbejdsopgaver, der ikke er indeholdt i kontrakten – giver en indtjening og muligheden for et andet liv.

Udover disse oplevelser relateret til informanternes arbejdsvilkår, fortæller tre af de polske informanter om ubehagelig opførsel fra deres chef, der ofte kaldte dem øgenavne og havde grænseoverskridende opførsel overfor dem i en sådan grad, at de i dag kører en sag om sexchikane mod ham. Olga beskriver situationen:

“

Han var slem på den måde, at han sagde: ”Du skal være glad for at du har arbejde, uden mig havde du ikke noget arbejde”. ”Du skal være flink og tage alt arbejde” [...] Han sagde altid ”din gamle ko, du har altid ondt, og du vrøvler hele tiden” [...] Han har også sagt til mig, at jeg skulle gå i solarium og sminke mig, og tage noget andet tøj på og gøre noget ved mit hår, hvis jeg gerne ville forfremmes.

OLGA, 24 ÅR, POLEN

De tre kvinder følte sig pressede til at indordne sig og arbejde alle de timer, arbejdsgiveren krævede, selvom de følte deres grænser markant overskredet. Efter få år forlod de alle tre arbejdspladsen.

En helt anden verden

“

Det første der rør mig, når jeg tænker på det her [rengøringsbranchen], det er, at det er bundraddent. Det er simpelthen bundraddent. Det er mig helt ufatteligt, at almindelige mennesker vil være med til at finde sig i, at sådan noget foregår. Alle ved, at det her det foregår, man ved det på hotellerne, når det foregår, man ved det i receptionen, når det foregår, man ved det i rengøringssselskaberne, når det

foregår. Man ved det alle steder, og man gør ikke noget ved det. Det forstår jeg simpelthen ikke, jeg forstår ikke, at vi vil have sådan et menneskesyn, hvor vi ser gennem fingre med sådan noget [...] Og når jeg siger, at det er et lukket område, så er det fordi, det ikke er noget, man snakker om nogen steder overhovedet, hvad det er, der foregår. Men alle ved, at det her foregår.

REPRÆSENTANT FRA FAGFORENINGEN 3F

Som fagpersonens udsagn ovenfor peger på, så blev det meget hurtigt tydeligt i løbet af undersøgelsen, at rengøringsbranchen er en meget lukket branche – forstået på den måde, at den er lukket i forhold til kommunikation om problemområderne i branchen, selvom mange af sektorens aktører kender til problemfelterne. Rent metodisk blev dette en udfordring for udførelsen af denne undersøgelse, og det er som nævnt en central pointe, at en række informanter frabad sig at deltage på grund af frygt for følgerne – fx i forhold til en (tidligere) arbejdsgiver eller i forhold til den etniske gruppe, vedkommende er del af.

Men denne lukkethed handler ikke kun om, at informanter og fagpersoner mener, at der er en modvilje mod at konfrontere problemområderne eller få dem frem i lyset, men som tidligere nævnt beretter informanterne også om en oplevelse af at leve i en helt isoleret verden, som den almindelige dansker slet ikke er del af eller vidende om – især hvis der er tale om den tidligere beskrevne betaling for jobs. Fx fortæller Igor og Beata:

“

Danskere forstår slet ikke vores verden.

IGOR, 40 ÅR, POLEN

“

Vi har været meget igennem. Dem, der kan dansk [og som derfor ikke er isolerede rent sprogligt] eller danskere, de kan overhovedet ikke forstå vores verden. De ved ikke, hvad der foregår.

BEATA, 45 ÅR, POLEN

Det uformelle område af rengøringsbranchen kan være særdeles svært at regulere direkte for branchens aktører. Men som understreget her, er den gennemgående pointe blandt undersøgelsens informanter og fagpersoner, at dette område af rengøringsbranchen opleves som skjult for omverdenen og indeholder en høj grad af risiko for udnyttelse.

Alexander fra Makedonien har arbejdet i rengøringsbranchen i mange år og kender den ud og ind. Han beskriver, at det er vigtigt at sætte sig i respekt i en hård branche, hvor man let kan blive udnyttet. Især peger han på sprogkundskaber som helt centrale for at undgå de værste fælder:

“

Folk passer også mere på med sådan en som mig, der kan sproget og har kendskab til mange ting og kender mange folk. Så folk de passer også på, hvad de lige siger til mig. Hvis der kommer sådan to, der dårligt nok kan tale dansk, jamen de bliver sat til mange flere ting [...] Som jeg sagde, to tyrkere der kommer lige fra Tyrkiet. De aner ikke en skid, de arbejder bare, og det er ikke bare tyrkere. Der er mange andre. Det er dér, de bliver snydt.

ALEXANDER, 32 ÅR, MAKEDONIEN

Alexander forklarer, at én af måderne, hvorpå man kan holde fast i ens gode arbejdssteder (fx særlige kontorbygninger eller butikker, som er lette at gøre rent), er ved at bestikke ens overordnede, fx ved at betale dennes ferie:

Man bestikker inspektøren. Hvorfor giver du ikke en gave til inspektøren – her er 1.000 kr. til en ferie [...] Så kan han eller hun gøre således, at du aldrig mister din plads med mindre firmaet går ned. Lige meget, hvor mange klager du får, så bliver du [...] Der er forskel fra plads til plads. Nogle skal holdes mere rene og andre ikke så rene [...] Hvis jeg gav dig en gave på 7-8.000 kr., så ville du blive sådan rimelig glad og tænke, at ham Alexander, han er sgu sød nok. Så han skal sgu have den nye plads der. Så ville du ikke blande dig i, om jeg tog min datter eller min gamle mor, eller hvem jeg nu tog med for at hjælpe med mit arbejde.

ALEXANDER, 32 ÅR, MAKEDONIEN

Som Alexanders udsagn peger på, så vil der på grund af bestikkelsen blive set igennem fingre med, hvordan vedkommende udfører arbejdet og hvem og hvor mange, der reelt udfører det. Alexanders beskrivelser er bemærkelsesværdige, fordi de viser en flig af en verden, hvor bestikkelse reelt er til stede – en situation som vi ellers kun meget sjældent hører om på det danske arbejdsmarked.

Rent 'strukturelt' i branchen påpeger informanterne forskellige former for praksis fra deres arbejdsgivers side, der presser dem i deres arbejdsliv. Nogle situationer har med branchens 'opbygning' og vilkår at gøre, mens andre situationer er personbårne og ser ud til at eksistere simpelthen fordi det kan lade sig gøre. Informanterne rammes af dette på forskellig vis. Nogle af informanterne beretter, at det rengøringsfirma, de er ansat i, jævnligt indgår aftaler om et vist timeantal for rengøring for deres kunder (fx på kontorer, i butikker eller restauranter), men at rengøringsfirmaet giver informanten langt færre timer til at udføre jobbet i. Endvidere er det til tider migranter, der arbejder sort, der udfører opgaverne, hvorved firmaets økonomiske gevinst bliver endnu større. Samme situation kendes i studier fra Sverige:

“Several interviewees told me that a cleaning company may charge a client for a certain amount of hours' cleaning but in fact the work is being done in much less time by an (undocumented) (migrant) worker who gets paid off the books [...] The company may make an invoice for seven hours of cleaning, but only give the worker four hours to carry out the job”

(Gavanas 2010: 27)

På denne måde tjener rengøringsfirmaet på at bruge uformel arbejdskraft og på at omgå de indgåede aftaler.

Informanter og fagpersoner understreger, at den uformelle sektor inkluderer mennesker, der på den ene eller anden måde er desperate i deres liv og kort og godt har brug for at tjene penge. Her kan den uformelle rengøringsbranche være en løsning, da vedkommende kan indgå fra dag til dag uden særlige kvalifikationer og uden der stilles spørgsmål eller nødvendigvis kræves papirer eller dokumenter. En socialarbejder fra ngo'en HopeNow peger på et område af den uformelle rengøringsbranche, som i hendes optik er direkte forbundet til prostitution og menneskehandel. Hendes pointe er, at kvinder, der muligvis er ofre for menneskehandel, og som tidligere har arbejdet – eller stadig arbejder – som prostituerede, nogle gange ender med at skulle betale deres

gæld til menneskehandelsbagmændene af via arbejde i rengøringsbranchen. Dette sker fx hvis kvinden af forskellige grunde ikke længere kan arbejde som prostitueret, men stadig er nødt til at betale sin gæld til de bagmænd, der har fået hende til Danmark:

De har en gæld, og de bevæger sig mellem prostitution og rengøring [...] Det er et meget, meget skjult område, fordi de ikke går på gaden. De gør rent i private hjem, kontorer, skoler hvor ingen ser dem, og de gør rent alene. Og du ser, at kvinderne er meget loyale. Det er jo kvinder, der tidligere har været i prostitution, så de er faktisk rigtig taknemmelige [for jobbet i rengøringsbranchen]. De kan begynde at betale deres gæld langsomt tilbage, og den person de arbejder for, han/hun er en slags forretningsperson, som giver dem mulighed for at tjene nogle ekstra penge. Så derfor er der meget loyalitet forbundet med det [...] Nogle bliver betalt 50 kr. i timen, nogle 60 kr. i timen.

REPRÆSENTANT FRA HOPENOW

Dette peger på, at branchen også kan indbefatte nogle af de mest sårbare og udsatte migranter i samfundet. Og disse tilfælde, som citatet henviser til, må siges at befinde sig i den 'alvorlige' ende (punkt E) af det kontinuum, som er blevet brugt i denne rapport, da der er tale om personer, der er groft udnyttet og tvunget. Her er der således tale om personer, der har bevæget sig fra prostitutionssfæren til rengøringssektoren for at kunne betale deres bagmænd tilbage – og den gæld, som er 'baggrunden' for at arbejde i rengøringssektoren, er udsprunget af en menneskehandelssituation. I denne sammenhæng skal det dog pointeres, at disse personer, som HopeNow har været i kontakt med, ikke vurderes som værende del af denne rapport's informanter, eftersom rapportens forfatter ikke har interviewet disse. Derfor medregnes de ikke i den endelige vurdering af menneskehandel blandt informanterne i denne undersøgelse. Men socialarbejderens erfaringer og udsagn viser uanset hvad, at dette reelt kan forekomme.

I løbet af undersøgelsen er informanterne blevet spurgt, hvad de selv mener ville forbedre deres vilkår og forebygge udnyttelse af udenlandsk arbejdskraft i rengøringsbranchen. Olga og Laura siger om deres håb om og idéer til forbedringer:

Kontrollen skal ikke være forberedt. Jeg tror, at hvis de skal komme til firmaerne, så skal de sidde og snakke [med arbejderne] under fire øjne. Ingen andre, så de kan høre det hele. De skal komme lige pludselig [...] Vi har prøvet det [kontrolbesøg]. Og lige pludselig kom der handsker, og de ulovlige rengøringsmidler blev fjernet.

OLGA, 24 ÅR, POLEN

Hvis bare cheferne ville snakke med os, og høre hvordan vi har det. Hvis man føler lidt opbakning, så har man også lyst til at gøre det godt. Altså bare snakke med os på en normal menneskelig måde – vi er jo også kun mennesker. Så hvis bare de ville være lidt mere menneskelige overfor os, selvom vi kommer fra Polen eller Bulgarien – vi er jo det samme.”

LAURA, 27 ÅR, POLEN

Helt konkret peger de fleste på mere og oftere kontrol af arbejdspladserne, og flere nævner et ønske om mere oplysning om rettigheder og regler i Danmark på deres eget sprog.

Brug af underleverandører

Rengøringselskaberne byder jo ofte ind på et job, som de ikke selv vil have, så byder de det videre ned til en anden underleverandør, som så tager jobbet, som så igen [...] og vi ser jo, når vi er nede i andet eller tredje led, så kan der ikke tjenes penge på det her, ikke almindelige penge.

REPRÆSENTANT FRA FAGFORENINGEN 3F

Flere af informanterne er eller har været ansat af underleverandører, der leverer arbejdskraft til rengøring på fx hoteller, restauranter og kontorer, og i løbet af undersøgelsen blev det klart, at denne del af rengøringsbranchen er et område, som både informanter og fagpersoner peger på som problematisk.

Ifølge fagpersonernes udtalelser opstår problemerne, når arbejderen ansættes til at gøre rent af en underleverandør og ikke direkte af fx hotellet eller restauranten, eftersom underleverandøren ikke nødvendigvis er dækket af overenskomstsmæssige aftaler, og spillereglerne således er helt anderledes. Ifølge fagpersonerne frasiger alle parter sig på denne måde ansvaret, hvis der opstår en 'sag'. Denne brug af underleverandører som roden til mange af problemerne i rengøringssektoren, understreges således af både fagpersoner og informanter i denne undersøgelse:

... de bliver brugt af andre til at vaske hænder, og det vil sige, at man fralægger sig ansvaret. Så kan du sige, om problemet ikke i virkeligheden er, at hovedentreprenørerne eller hotellerne fralægger sig ansvaret. Og der vil jeg jo mene i sidste ende, at det er dét, der er det egentlige problem. Det er, at hotellerne på den måde er med til social, økonomisk og menneskelig dumping og at fralægge sig ansvaret.

REPRÆSENTANT FRA FAGFORENINGEN 3F

Som påpeget tidligere har flere af informanterne dét, der på overfladen ligner jobs, hvor alt er, som det skal være; de arbejder hvidt, har en kontrakt, får udbetalt en løn osv. Men under overfladen lurer problemerne, fx at vedkommende ikke får løn for alle de timer, der reelt arbejdes, at der trækkes uvisse beløb fra informanternes løn (fx til husleje) og at de udfører arbejdsopgaver, der ikke er del af kontrakten. Andre informanter arbejder sort med alle de risici, det indebærer. Og eftersom informanten kan være ansat af en underleverandør, er den overordnede arbejdsgiver (fx hotellet eller restauranten) måske slet ikke klar over eller opmærksom på disse forhold, da de har ansat denne underleverandør til at stå for rengøringen og alt vedrørende rengøringspersonalet.

Problemet er, at risikoen for udnyttelse og tvangsarbejde er høj i sektorer som i udpræget grad benytter sig af ufaglært, billig, midlertidig arbejdskraft og hvor leverandørkæden er uigennemsigtig, hvilket kan være tilfældet, når der anvendes et større net af underleverandører:

“The prevalence of sub-contracting as a means of cutting costs impacts on the situation of workers and provides ample opportunity for exploitative employment practices”
(Anti-Slavery International 2006: 15)

“...exploitative systems of subcontracting are key factors in understanding the vulnerability of migrant workers to forced labor exploitation [...] Through complex subcontracting systems, trafficking penetrates mainstream economic sectors, such as agriculture, construction, or the service industry where there is a high demand for cheap and exploitable labor”
(Andrees og Belser 2009: 89)

For at undgå denne udnyttelse (og potentiel menneskehandel) i forskellige sektorer er gennemsigtighed i leverandørkæden og sikring af arbejdernes rettigheder i alle led – og dermed kædeansvar og CSR, som blev beskrevet i Kapitel 1 – således centralt. På denne måde kan de forskellige sektorer sikre transparens og åbenhed og derudover også selv luge ud i de brodne kar, der eventuelt måtte være.

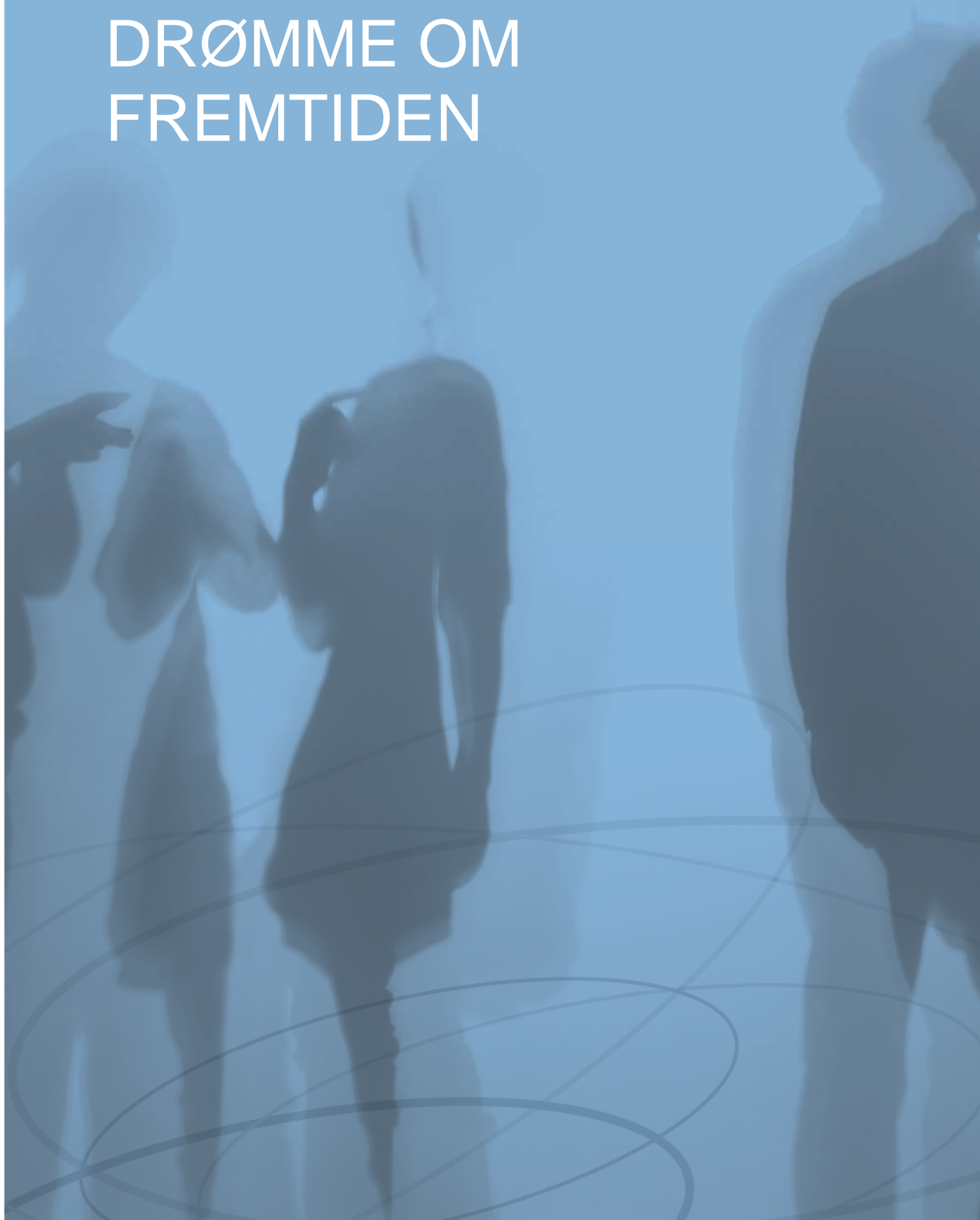
Et konglomerat af sårbarhed, udnyttelse og muligheder

Som dette kapitel har belyst, så udgør denne undersøgelses informanter en gruppe mennesker, der overvejende kommer fra svære socioøkonomiske situationer i deres hjemlande. De kommer til Danmark for at forbedre deres liv og muligheder – men for at få adgang til et job i Danmark oplever nogle af dem, at folk udnytter dem ved, at de skal betale for at få et job. I deres arbejdsliv i rengøringsbranchen oplever nogle, at de ikke får løn for de timer de arbejder, og at de arbejder under urimelige forhold. Informanterne udtrykker, at disse elementer skaber en svær situation for dem – men samtidig fortæller de, at de har utroligt stort behov for jobbet.

Jobbet i rengøringsbranchen er således en god *mulighed* – også selvom der eventuelt skal betales penge til en facilitator for at få jobbet, hvilket sætter vedkommende i en gældssituation, med yderligere pres og udsathed til følge. Informanterne befinder sig på forskellige niveauer i en sårbar situation, eftersom flere fx har forladt deres hjemland på grund af fattigdom, og eftersom nogle således oplever at være afhængige af jobbet for at kunne få deres eget og familiens liv til at hænge sammen. Endvidere har de måske ikke en umiddelbar adgang til andre typer jobs på det danske arbejdsmarked – blandt andet på grund af manglende sprogkunderskaber. Derfor er jobbet i denne branche en chance, de må gribe. Men ét af problemerne er, at når de først har grebet muligheden og har fået et job i branchen, så arbejder nogle af informanterne udelukkende i den uformelle økonomi og føler ikke, at de kan kontakte myndighederne, hvis de oplever overtrædelse af deres rettigheder.

Disse forskellige *sårbarheds-problematikker* kan udnyttes både af de facilitatorer, der tager penge for at formidle et job til migranterne, men også af de arbejdsgivere, der udsætter dem for urimelige arbejdsvilkår. Informanterne forklarer selv, at de med polske Beatas ord ”*finder sig i meget*”, netop fordi jobbet er en god mulighed for dem, og fordi alternativet måske er arbejdsløshed og mangel på fremtidsmuligheder i hjemlandet. Derfor skal informanternes situation ses i disse overlap af potentiale og begrænsning samt frivillighed og tvang; deres situation kan anskues som et konglomerat af sårbarhed, udnyttelse og muligheder.

KAPITEL 5 DRØMME OM FREMTIDEN

Drømme om fremtiden

Kapitel 3 gav indsigt i informanternes baggrunde for at migrere til Danmark samt hvilke erfaringer de har med at få – eller købe sig til – adgang til et job i rengøringsbranchen. Dette gav indblik i, hvordan informanterne ser arbejdet i rengøringsbranchen i Danmark som en chance for at forbedre deres liv og muligheder. Kapitel 4 belyste, hvordan informanterne oplever deres arbejdsvilkår i branchen, og hvilke problematikker de støder på.

På denne måde blev der givet et indblik i en lille del af informanternes fortid og nutid. Men for at få indsigt i yderligere aspekter af informanternes verden er det *også* relevant at tale med dem om, hvor de ser sig selv som værende på vej hen – hvordan de orienterer sig mod fremtiden.

I dette kapitel vil det derfor kort blive belyst, hvilken vej informanterne forestiller sig at gå; ønsker de at blive i rengøringsbranchen, og vil de forblive i Danmark eller tage tilbage til hjemlandet? Dette kan fortælle os noget om, hvordan migranterne i denne sektor opfatter deres arbejdsliv i Danmark, og hvordan disse arbejdserfaringer er del af deres samlede historie og videre færd.

Informanternes forestillinger om fremtiden siger os ikke direkte noget om, hvorvidt der er tale om, at de er ofre for menneskehandel, men forestillingerne peger på, hvordan deres nuværende situation påvirker deres fremtid – og dette er centralt for at få et helhedsbillede af deres liv, historie og muligheder.

Ønske om at forblive i Danmark

Informanternes baggrunde for at rejse til Danmark udspringer for de flestes vedkommende af arbejdsløshed og fattigdom i hjemlandet, og denne baggrund som motivation for at migrere varer ved og rækker ind i informanternes fremtidsplaner.

Den generelle tendens blandt informanterne er således, at de fortsat ønsker at arbejde og leve i Danmark. Ingen af informanterne udtrykker ønske om at vende hjem til hjemlandet. De forestiller sig at forblive i Danmark – og heller ingen nævner migration til et andet land som en mulighed. Igor forklarer om sine egne og hans families fremtidsplaner:

Vi vil gerne blive her [i Danmark]. Det er vores hjem. Vi har ikke mere i Polen nu.

IGOR, 40 ÅR, POLEN

Enkelte af informanterne udtrykker generel håbløshed overfor deres fremtid, og kan slet ikke forestille sig en fremtid, hverken i Danmark, hjemlandet eller et andet sted:

Der er ingen fremtid for mig. Mit liv er sluttet som 36-årig. Jeg kan ikke tage tilbage.

DANIEL, 36 ÅR, GHANA

Daniels situation er alvorligt forværret i og med, at han er fængslet på grund af brug af en anden persons identitet og CPR-nummer, som blev beskrevet i et tidligere kapitel, hvilket selvsagt er en særligt udsat situation, der påvirker hans verdensbillede og udsagn. Og det er ligeledes centralt at bemærke, at Daniel forlod sit hjemland på grund af konflikt og optøjer, hvorfor han helt konkret er bange for at vende tilbage. Men selvom ikke alle informanterne har så voldsomme scenarier bag sig, er der ingen, der ser det som en mulighed at vende tilbage til hjemlandet – heller ikke på længere sigt.

Drømme om uddannelse og job

Som vi hørte i Kapitel 2, har flere af informanterne længerevarende uddannelser bag sig, og flere drømmer om at kunne komme til at arbejde i Danmark inden for det felt, de er uddannede i. Fx forklarer Marina, der har en mangeårig karriere bag sig i Bulgarien som ingeniør på store, europæiske projekter og Eleonora, der har en universitetsgrad fra Polen:

Interviewer: **“Vil du tage tilbage til Bulgarien?”**

Marina: **“Aldrig, aldrig”**

Interviewer: **“Hvorfor ikke?”**

Marina: **“Der er ingen fremtid i Bulgarien”**

Interviewer: **“Vil du blive ved med at gøre rent?”**

Marina: **“Nej, jeg vil gerne arbejde med dét, jeg kan, som ingeniør”**

Jeg vil blive her, jeg vil meget, meget gerne, det er min drøm, at arbejde med min uddannelse.

ELEONORA, 27 ÅR, POLEN

Nogle af informanterne taler godt dansk, mens andre slet ikke taler sproget (eller engelsk), og alle udtrykker, at den eneste vej til at komme ind på et andet arbejdsområde end rengøring er ved at lære dansk – så dette er noget, der prioriteres. Informanterne beretter, at det er en stor barriere for dem – også i deres nuværende job i rengøringsbranchen – hvis de ikke kan dansk eller engelsk, og at de på denne baggrund kan føle sig isolerede, både i forhold til mennesker og information om rettigheder, hvilket vi har hørt om i de tidligere kapitler. Men flere nævner, at det simpelthen er for svært for dem at finde tiden og overskuddet til at lære sproget – så selvom vigtigheden understreges, er det svært at få til i praksis.

Samtidig ønsker flere at videreuddanne sig, enten indenfor det fag de i forvejen har en uddannelse i, eller at søge en hel ny uddannelsesretning. Agata, Laura, Olga og Abigail peger alle fire på et ønske om at uddanne sig som social- og sundhedshjælper:

Jeg vil gerne have en uddannelse og lære dansk. Jeg vil arbejde sammen med gamle mennesker. Fordi jeg arbejdede i Polen med gamle mennesker. Jeg kan lide det job. Det er et job, hvor man hjælper andre mennesker. Så måske jeg kan få en uddannelse. Men jeg ved det ikke.

AGATA, 33 ÅR, POLEN

Jeg vil gerne til Odense og komme på social- og sundhedshøjskole. Jeg gider bare ikke det rengøring, jeg vil gerne have nogle andre muligheder.

LAURA, 27 ÅR, POLEN

Jeg vil godt uddanne mig som social- og sundhedshjælper, men jeg er ikke 25 år endnu, så jeg vil gerne vente, men ikke rengøring hele livet.

OLGA, 24 ÅR, POLEN

Jeg tænker mest på min familie, og hvordan jeg kan hjælpe dem [...] Men jeg vil gerne uddanne mig og hjælpe gamle mennesker. Sosu-assistent.

ABIGAIL, 31 ÅR, FILIPPINERNE

Nogle af informanterne siger, at de er klar over, at det nok vil blive svært at komme videre fra rengøringsbranchen, trods deres ønske om dette – netop på grund af dårlige sprogkundskaber. Fx forklarer Irena:

Jeg vil gerne foreløbig blive i Danmark [...] Hvis jeg kunne sproget, så kunne jeg måske nok få noget andet [end rengøring], men jeg kan ikke sproget, og så er der ikke andet.

IRENA, 22 ÅR, POLEN

På vej

Informanternes arbejde i rengøringsbranchen i Danmark kan betragtes som et skridt på den vej, der fører dem væk fra hjemlandet og ud i verden for at skabe bedre (økonomiske) muligheder i livet – både for dem selv og i nogle tilfælde for deres familier. Dette skridt på vejen er motiveret af forskellige faktorer, og det tages med ønsket om at fortsætte ud af migrationsvejen og på denne vej åbne op for andre (arbejds-)muligheder.

Denne måde at se rengørings- eller husarbejde på, som en del af en videre strategi for fortsat at kunne migrere eller forblive i et destinationsland, og hvor – i nogle tilfælde – et job indenfor vedkommendes fagområde i hjemlandet tilsidesættes, kendes fra andre migrationsstudier af husarbejde, som kan ses som relateret til det rengøringsarbejde, som denne undersøgelses informanter udfører. Sociologerne Fiona Williams og Anna Gavanas udtrykker det således i deres studie af au pairs, husarbejdere og barnepiger i London, Stockholm og Madrid:

“Often these jobs are seen as a stepping stone to something better, even though workers may have taken a step back from their jobs as teachers and nurses in their own countries”

(Williams & Gavanas 2008: 19)

Informanterne beskriver alle, hvordan de anser jobbet i denne branche som værende den mulige ’åbning’ for dem i et nyt land, hvor de måske ikke engang kan sproget, og på denne måde fungerer jobbet som en *indgang* til det danske arbejdsmarked. Men efter denne indgang ønsker informanterne ikke umiddelbart at forblive i branchen, men at tage nogle skridt videre derfra og

gerne bruge deres uddannelsesbaggrunde eller uddanne sig videre – men de er klar over, at hvis dette skal lykkes, skal blandt andet de sproglige færdigheder være i orden. Deres arbejdsliv i rengøringsbranchen skal således for de fleste informanternes vedkommende ses som et skridt på deres videre vej til at skabe et bæredygtigt liv for dem selv i Danmark.

KAPITEL 6

INDIKATORER PÅ

MENNESKEHANDEL

Indikatorer på menneskehandel

For at kunne vurdere, hvorvidt og på hvilken måde der er tale om menneskehandel i informanternes historier, skal forskellige elementer gennemgås. I dette afsnit vil der således blive taget udgangspunkt i Center mod Menneskehandels liste over indikatorer på menneskehandel (Center mod Menneskehandel 2010: 45-46).

Center mod Menneskehandels liste over indikatorer på menneskehandel er lavet med udgangspunkt i den britiske ngo, Anti-Slavery Internationals, indikatorliste (Anti-Slavery International 2005), og den indeholder seks overordnede temaer: rekruttering, personlige dokumenter og ejendele, bevægelsesfrihed, vold eller trusler om vold, arbejdsbetingelser og livsbetingelser. Nedenfor vil hvert tema blive gennemgået og diskuteret enkeltvis.

Indikatorerne kan ses som konkrete udtryk for de forskellige elementer i det kontinuum, som blev beskrevet i Kapitel 1. Som diskuteret i Kapitel 1, kan indikatorerne ikke indfange den kompleksitet, som kontinuummet rummer, men de kan betragtes som mere håndgribelige udtryk for de samme tendenser, som kontinuummet illustrerer.

Det er vigtigt at understrege, at de indikatorer på menneskehandel, som Center mod Menneskehandel arbejder med, ikke er en facitliste eller et diagnostisk instrument, men snarere et arbejdsredskab i konstant udvikling, som fungerer som advarselsslamper, der kan pege på menneskehandel. Derfor skal områder, hvor der muligvis kunne forekomme menneskehandel, vurderes i en større sammenhæng, og konkrete sager skal vurderes i en helhed – indikatorerne bør således betragtes som et supplement i identifikationsprocessen af menneskehandel. Indikatorerne er på denne måde vejledende retningslinjer, der kan pege på mulige problemfelter, og de fungerer som opmærksomhedspunkter, som skal holdes for øje i arbejdet med bekæmpelse af menneskehandel (Center mod Menneskehandel 2010). Med denne baggrund skal nedenstående gennemgang af indikatorerne forstås.

Indikatorer

REKRUTTERING

1. En tredjepart har arrangeret rejsen og sørget for nødvendige dokumenter
2. Beløbet, som tages af personen, der rekrutterer, er usædvanligt højt
3. Personen er forgældet, og familien i oprindelseslandet skal eventuelt kautionere for gælden
4. Personen har fået falske, ukorrekte eller vildledende informationer af rekrutteringspersonen eller af arbejdsgiveren

Vurdering: Alle informanterne undtagen en enkelt fortæller, at de har fået hjælp af andre til at migrere, og de tre informanter fra henholdsvis Filippinerne og Ghana har direkte haft andre til at

arrangere rejsen for sig og sørge for de nødvendige dokumenter. Disse rejser fra tredjeverdenslande til Danmark kan ikke siges at være i direkte forbindelse med deres job i rengøringsbranchen i landet, men er snarere del af informanternes samlede migrationshistorie, og udgifterne og omkostningerne i denne sammenhæng er således *ikke* medtaget i vurderingen af forekomsten af menneskehandel i rengøringsbranchen blandt undersøgelsens informanter.

Fem af informanterne har lånt penge til at kunne migrere (op til knap 15.000 kr.), og i nogle tilfælde har disse lån medvirket til, at personerne er forgældede, som beskrevet i punkt 3, men ingen fortæller, at deres familier i hjemlandet skal kautionere for gælden.

Flere informanter har betalt for adgangen til et job i rengøringsbranchen. Der er stor variation i beløbene, der går fra knap 1.900 kr. til 72.000 kr., og de dækker over både engangsbetalinger og betalinger over en årrække. Beløbene er blevet betalt både i hjemlandet og i Danmark. Disse beretninger henviser til punkt 2. Flere af informanterne er af denne grund forgældede, som beskrevet i punkt 3, men ingen fortæller, at deres familier i hjemlandet skal kautionere for gælden.

Én af informanterne (Irena fra Polen) har fået falske, ukorrekte eller vildledende informationer af rekrutteringspersonen eller af arbejdsgiveren, som beskrevet i punkt 4; hun blev lovet børnepasningsarbejde og endte med at arbejde med rengøring samt at arbejde langt mere end aftalt og uden at få løn for en del af sit arbejde.

PERSONLIGE DOKUMENTER OG EJENDELE

5. Personens pas og/eller rejsedokumenter er konfiskerede
6. Personens personlige ejendele er konfiskerede
7. Personen har falske identitets-, rejse- og/eller arbejds papirer
8. Personen har forbud mod at besidde og/eller overføre tjente og opsparede penge

Vurdering: De to afrikanske informanter bruger identitetspapirer, der ikke er deres egne, hvilket kan siges at svare til punkt 7 – selvom identitetspapirerne dog ikke er falske. Det kan til dels siges, at punkt 8 også gælder for den ene afrikanske informant, der oplevede, at hans facilitator havde adgang til hans bankkonti og tog penge derfra og endvidere optog lån i hans navn. Ingen informanter beretter, at deres pas og/eller rejsedokumenter samt personlige ejendele er konfiskerede (punkt 5 og 6).

BEVÆGELSESFRIHED

9. Personen må ikke bevæge sig frit omkring uden at have fået lov og/eller være under opsyn
10. Personen er fysisk indskrænket til at være på sit arbejds- / eller opholdssted
11. Personen kan ikke frit vælge et sted at bo
12. Personen er udsat for ulovlig indblanding i sin ret til privatliv

Vurdering: Som nævnt boede to af informanterne i forbindelse med deres arbejdssted, men ingen af dem beskriver, at dette ikke kunne fravælges. Ingen beskriver ikke at kunne bevæge sig

frit, at være fysisk indskrænket til at være på sit arbejds- eller opholdssted eller at opleve ulovlig indblanding i retten til privatliv, som beskrevet i punkterne 9, 10 og 12. Ingen af punkterne kan således siges at gælde for informanterne.

VOLD ELLER TRUSLER OM VOLD

- 13. Personen har været udsat for psykisk misbrug, herunder verbalt misbrug**
- 14. Personen viser frygt eller tegn på angst og/eller depression**
- 15. Personen har været udsat for fysisk vold, herunder bank, tvungen brug af narkotika (han/hun har mærker eller andre tegn efter fysisk vold)**
- 16. Personen har været udsat for seksuelt misbrug og/eller chikane, herunder voldtægt**
- 17. Personen har været udsat for trusler om vold eller misbrug, herunder trusler overfor andre, fx familien i hjemlandet**

Vurdering: I forhold til punkt 13 (og til dels punkt 16) har tre af informanterne oplevet chikanerende opførsel og udtalelser fra deres arbejdsgiver i en grad der betyder, at de i dag kører en chikanesag mod ham, hvilket kan betegnes som værende 'verbalt misbrug'.

Flere af informanterne beskriver frygt, hvilket ofte er relateret til angsten for at miste deres job, men de afrikanske informanter beskriver også frygt for de facilitatorer, som de 'lejer' en europæisk identitet af, hvilket henviser til punkt 14.

Ingen informanter beretter at have været udsat for fysisk vold eller seksuelt misbrug eller at være blevet truet med vold eller misbrug, hvilket beskrives i punkterne 15 og 17 (og til dels punkt 16).

ARBEJDSBETINGELSER

- 18. Indholdet i ansættelseskontrakten eller i den mundtlige kontrakt respekteres ikke, eller personen har været tvunget til at underskrive en ny kontrakt ved ankomsten til destinationslandet**
- 19. Personen er tvunget til at udføre arbejdsopgaver, som han/hun ikke er rekrutteret til, eller som ikke er nedskrevne i kontrakten**
- 20. Personen arbejder urimeligt mange timer eller på irregulære tidspunkter. Personen har ingen eller alt for lidt fritid**
- 21. Personen arbejder under forhold, der kan være til fare for hans/hendes sundhed og sikkerhed. Personen får ikke udleveret beskyttelsesudstyr**
- 22. Personen modtager ingen oplysninger om sikkerhedsforanstaltninger eller træning på hans/hendes sprog; eventuel information og træning er utilstrækkelig**
- 23. Personen bliver ikke betalt eller er underbetalt for det arbejde, han/hun udfører eller udbetalingerne forsinkes**
- 24. Personen nægtes fordele han/hun er berettiget til (fx betalt ferie, sygeorlov, barselsorlov)**
- 25. Personen har ikke modtaget nødvendig og/eller tilstrækkelig lægelig hjælp. Information om sundhed og sundhedstilbud er ikke tilgængelige eller passer ikke til personens behov**

- 26. Personen har været udsat for tvangsmæssig fysisk behandling (fx tvungen medicinsk test, graviditetstest, tvungen abort eller tvungen brug af præservativer)**
- 27. Personen er afskediget/bortvist uden grund, varsel og/eller uden nogen form for ydelse/hjælp**
- 28. Der er trukket betydelige beløb fra lønningerne (fx til betaling af bolig, tvungen opsparing)**
- 29. Personen bor det samme sted, som han/hun arbejder imod sin vilje**

Vurdering: Flere af informanterne beskriver, at de har skullet udføre opgaver, der ikke er inkluderet i deres ansættelseskontrakt (fx havearbejde eller istandsættelse), og nogle informanter opnår aldrig at få en kontrakt, hvilket henviser til punkterne 18 og 19. Ingen af informanterne har dog været tvunget til at underskrive en ny kontrakt.

Som beskrevet i punkt 20 fortæller nogle af informanterne at arbejde urimeligt mange timer og have meget lidt fritid, og ligeledes mangler flere information om sikkerhedsforanstaltninger (også på deres eget sprog) og arbejder uden det rette udstyr (fx masker og handsker), som beskrevet i punkt 21 og 22.

Punkt 23 gælder også for flere informanter, der oplever at blive betalt ned til 45 kr. i timen, at mangle betaling for udførte arbejdstimer og i perioder slet ikke at få løn. Ingen fortæller om at have manglet tilstrækkelig lægehjælp eller at have været udsat for tvangsmæssig fysisk behandling, som beskrevet i punkt 25 og 26, men at blive nægtet fordele, som vedkommende er berettiget til (fx tillæg, overtidbetaling osv.), som beskrevet i punkt 24.

Ingen af informanterne er blevet afskediget eller bortvist uden grund, som nævnt i punkt 27, men en informant har oplevet, at der er trukket betydelige beløb fra vedkommendes lønninger til betaling af bolig, hvilket henviser til punkt 28. Igen kan det nævnes, at to af informanterne oplever at bo samme sted, som de arbejder, som fremstillet i punkt 29, men som nævnt er der ingen af dem, der beskriver, at dette ikke kunne fravælges.

LIVSBETINGELSER

- 30. Personen har ikke mulighed for selv at vælge eller ændre sin bopæl**
- 31. Personen betaler et urimeligt højt beløb i husleje for bolig af ringe kvalitet**
- 32. Personen er nægtet retten til tankefrihed, ytringsfrihed og religionsfrihed**
- 33. Personen er nægtet retten til at søge eller modtage enhver form for information**

Vurdering: Punkt 31 har vist sig at gælde for én af informanterne, Kalina, som boede i et lille kælderværelse uden opvarmning sammen med sin mand og to børn. Det er aldrig blevet afklaret, hvor meget Kalina og hendes mand betalte i husleje, da denne blev trukket fra deres løn, inden de fik deres lønsedler – det vides blot, at de i en periode begge to arbejdede mere end fuld tid som rengøringsassistenter, men til sammen blot fik udbetalt 10.000 kr. i løn.

Punkt 30 kan som nævnt ikke siges at gælde for Kalina eller andre af informanterne, da ingen af dem beskriver ikke at have mulighed for at ændre eller vælge deres bopæl.

Flere af informanterne peger på oplevelsen af isolation og mangel på muligheder for at modtage information på grund af manglende sprogkunderskaber og så lange arbejdsdage, at de ikke møder andre mennesker, hvilket læner sig op af punkt 33 om at blive nægtet retten til at søge eller modtage information. Punkt 32 kan ikke siges at gælde for informanterne, der ikke oplever at blive nægtet retten til tankefrihed, ytringsfrihed og religionsfrihed.

Samlet vurdering

På baggrund af gennemgangen af indikatorerne er det tydeligt, at der er nogle indikatorer, der peger på menneskehandel i informanternes historier; dette er især i forhold til gældsætningen i forbindelse med betaling for adgang til et job (rekruttering) og i forhold til informanternes arbejdsbetingelser. Men samtidig er der en lang række særdeles centrale indikatorer på menneskehandel, som *ikke* gør sig gældende; indikatorer vedrørende personlige dokumenter og ejendele, bevægelsesfrihed, vold eller trusler om vold samt livsbetingelser. Dette betyder, at den samlede vurdering fra Center mod Menneskehandel er, at der ikke kan vurderes at være tale om menneskehandel med henblik på udnyttelse til tvangsarbejde i de interviewede migrantarbejderes situationer og historier.

Men det er blevet tydeligt, at der i flere tilfælde er tale om større eller mindre grader af udnyttelse af migrantarbejderne både i forhold til adgangen til et job i rengøringsbranchen, men også i forhold til arbejdsvilkår og arbejdstider, hvilket selvsagt er uacceptabelt. I begge situationer udnyttes migrantens ønske om at migrere og arbejde i udlandet samt vedkommendes sårbare situation.

Således kan det konkluderes, at informanterne til tider befinder sig i udsatte situationer, hvor der forekommer udnyttelse, både i deres adgang til et job i rengøringsbranchen i Danmark samt i deres arbejdsliv i sektoren. Men dette sker ikke i en grad eller på en måde, hvor der kan tales om menneskehandel.

Dog kan det på ingen måde *udelukkes*, at der kan forekomme menneskehandel i denne sektor i Danmark. Som beskrevet indledningsvis er formålet med denne undersøgelse ikke at enten af- eller bekræfte, om der *generelt* findes menneskehandel i rengøringsbranchen i Danmark, men at tage et lille spadestik ind i denne branche og se nærmere på, hvad der er på spil for dens aktører; derfor kan det ikke afvises, at menneskehandel kan forekomme i rengøringsbranchen i Danmark, selvom det ikke er tilfældet blandt de interviewede migranter. Nærværende rapport har netop peget på, at der rent faktisk forekommer udnyttelse af udenlandsk arbejdskraft i rengøringsbranchen, hvilket selvfølgelig ikke er rimeligt eller acceptabelt. Og denne udnyttelse af arbejdskraft kunne – med kontinuummet fra Kapitel 1 in mente – blive til menneskehandel og tvangsarbejde i en glidende overgang. Denne erkendelse kalder på øget opmærksomhed fra de relevante aktører på området og eventuelt også på overvejelser om mulige kampagner og bedre oplysning om rettigheder til udenlandsk arbejdskraft i sektoren.

KAPITEL 7 KONKLUSION

Konklusion

Nærværende undersøgelse har givet et indblik i livet for en gruppe migrantarbejdere i rengøringsbranchen: hvor de kommer fra, hvordan de er kommet til Danmark, hvordan de oplever deres liv og arbejdsvilkår her i landet, og hvor de er på vej hen. På denne måde er der blevet givet indsigt i nogle af de problematikker, der omkranser disse menneskers liv, og det er blevet belyst, at der er risiko for udnyttelse og øget sårbarhed i både migranternes adgang til arbejdet i rengøringsbranchen og i deres arbejdsliv.

I rapporten er det blevet tydeligt, at en central pointe vedrørende rengøringsbranchen som sektor – hvilket både informanter og fagpersoner har peget på – er, at den er præget af diversitet. Branchen rummer migranter med særdeles forskellige nationaliteter, baggrunde, aldre, social status, opholdsgrundlag og erfaring, men den rummer fx også etniske danskere i alle aldre, studerende og au pairs, der arbejder sort. Fordi branchen således er så broget, har denne undersøgelse ikke kunnet – eller haft intention om – at give et overordnet, generelt billede af rengøringssektoren, men i stedet at gå i dybden med et lille udsnit af dens aktører for at se på, hvad deres erfaringer er, og hvad de mener, der er på spil i branchen.

Med udgangspunkt i den foregående gennemgang af forskellige indikatorer på menneskehandel, vurderes det, at der ikke er tale om konkrete tilfælde af menneskehandel blandt de 14 informanter i denne undersøgelse. Nogle menneskehandelsindikatorer har vist sig at gælde for informanterne, især i forhold til gældssætning og arbejdsvilkår, men eftersom så mange andre centrale indikatorer ikke har vist sig at være til stede, vurderes det samlet set, at der ikke er tale om menneskehandel. I stedet for menneskehandel er der nærmere tale om en *gråzone* med eksempler på udnyttelse af en sårbar og udsat gruppe – en gruppe som kan have yderligere svære vilkår, hvis der fx er tale om folk med illegalt ophold i landet.

Men det er vigtigt at understrege, at Center mod Menneskehandel på denne baggrund *ikke kan udelukke*, at der kan forekomme menneskehandel i rengøringsbranchen i Danmark. Det kan udelukkes, at undersøgelsens informanter er ofre for menneskehandel – men risikoen for menneskehandel i rengøringssektoren i Danmark kan ikke afvises. Denne undersøgelse har netop peget på, at informanterne på flere områder er særdeles sårbare og udsatte, og at deres situation udnyttes af både facilitatorer, der tager penge for at skaffe dem adgang til rengøringsbranchen, og arbejdsgivere, der underbetaler informanterne, ikke udbetaler deres løn, ikke giver dem fridage eller en kontrakt og kræver, at de arbejder op til 16 timer i døgnet. Disse er centrale problemområder, hvor udsatte migranternes sårbarhed udnyttes. Og alle disse elementer besværliggør og presser informanternes situation, hvilket potentielt ville kunne udnyttes af menneskehandelsbagmænd. Endvidere er det blevet belyst via én af undersøgelsens fagpersoner, at der er kvinder, der arbejder deres gæld til menneskehandelsbagmænd af i rengøringsbranchen, efter at have forladt prostitutionsfeltet af forskellige årsager.

Selvom der således ikke er indikatorer på menneskehandel til stede i en sådan grad, at informanterne i denne undersøgelse kan siges at være ofre for menneskehandel, så befinder nogle af dem sig forskellige steder i den 'kritiske ende' af det kontinuum, som blev præsenteret i Kapitel 1, hvilket peger på en lang række kritiske forhold, som er særdeles centrale. Præventivt er det

yderst vigtigt at belyse disse grænseområder, og ikke blot stoppe ved en vurdering af, hvorvidt der forekommer decideret menneskehandel eller ej. Der kan endvidere være tale om situationer, hvor der sker et skred fra udnyttelse af arbejdskraft og hen mod konkret menneskehandel, hvorfor en forebyggende indsats er afgørende.

Fremtidige initiativer i denne sammenhæng kunne være følgende:

- **Træning** og uddannelse af relevante aktører, der allerede nu arbejder 'i felten' i forskellige sektorer i Danmark, og som derfor kunne komme i kontakt med udsatte grupper af migrantarbejdere og potentielle ofre for menneskehandel. Træningen bør indbefatte viden om menneskehandel som fænomen og de indikatorer, der kan kaste lys på, hvorvidt der er tale om menneskehandel og tvangsarbejde. Der bør sigtes på at relevante aktører bliver bedre til at identificere og rapportere om potentielle menneskehandelssager. Endvidere er det væsentligt, at relevante aktører får viden om de allerede eksisterende støttemuligheder til ofre for menneskehandel i Danmark og på denne måde får konkrete redskaber til at handle i en situation, som indbefatter potentielle ofre for menneskehandel.
- **Styrket samarbejde** mellem de aktører, der allerede nu befinder sig på området, blandt andet arbejdsgivere, fagforeninger, brancheforeninger, ngo'er og forskellige statslige institutioner. Styrket samarbejde bør også gælde internationalt, hvor det bør tilstræbes at dele informationer og erfaringer med nøgleorganisationer og institutioner i andre lande.
- **Forebyggende indsatser**, fx kampagner og oplysningsmateriale på flere sprog til migrantarbejdere, omhandlende risikoen for menneskehandel, tvangsarbejde og udnyttelse.
- Initiativer, der tager udgangspunkt i erhvervslivets samfundsansvar (Corporate Social Responsibility – CSR) - her særligt med fokus på at skabe mere **transparens i leverandørkæden** med henblik på at undgå udnyttelse af udsatte arbejdere.
- Initiativer til **øgning af opmærksomheden** blandt den brede befolkning (den enkelte forbruger) i forhold til risikoen for og konsekvenserne af brugen af udnyttet, tvungen og eventuelt menneskehandlet arbejdskraft i relation til køb af forskellige varer og serviceydelser.

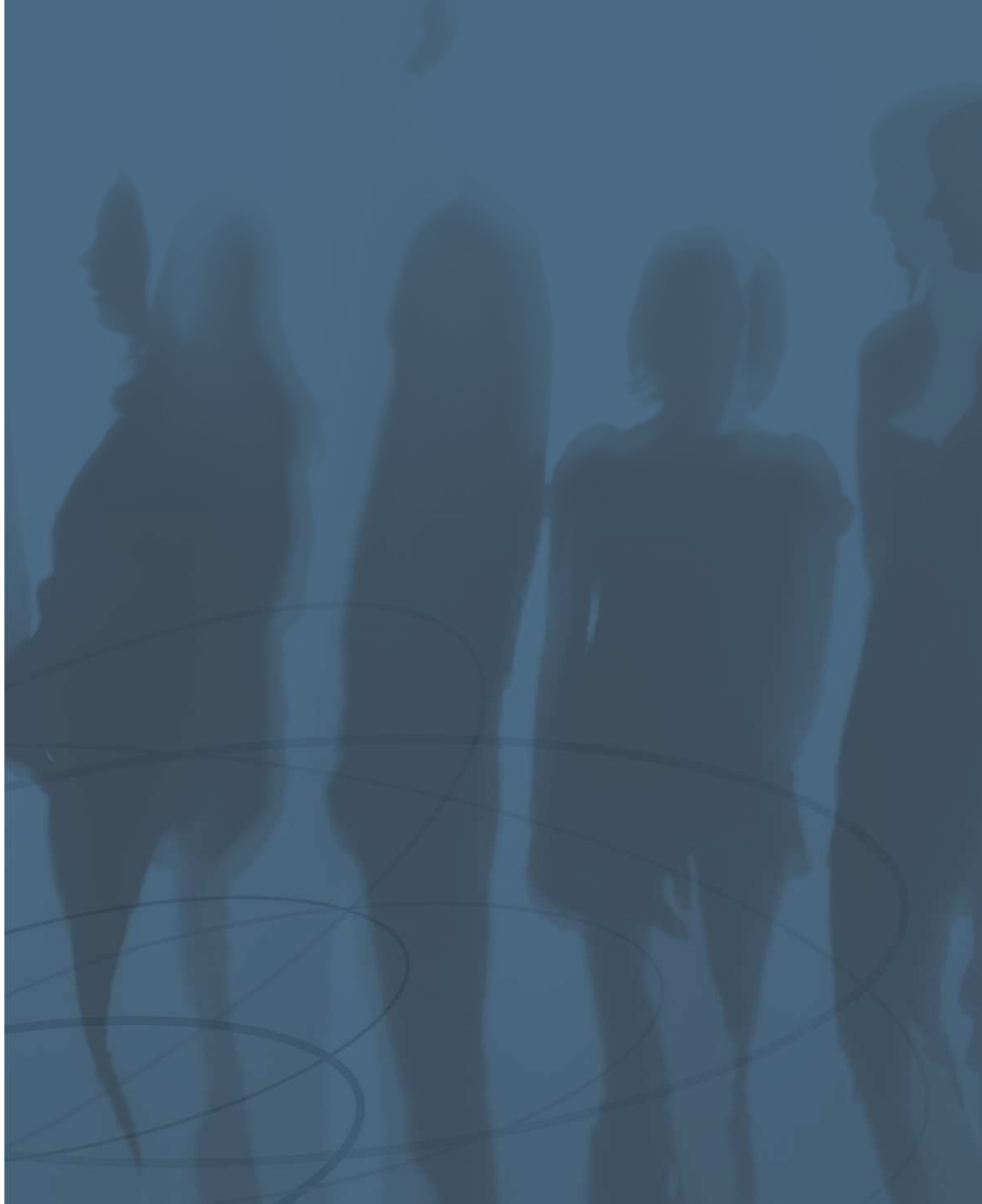
I forhold til dette fokus på tvangsarbejde er det en central pointe i sig selv, at der er tale om grundlæggende helt andre berørte sektorer, end dét, der tidligere har været fokus på i debatten om menneskehandel, nemlig prostitutionsfeltet. Sektorer som fx landbruget, rengøring, byggebranchen og restaurationsbranchen berører på tættere vis og mere konkret og nært den almindelige, danske forbruger. For her handler det ikke om køb af seksuelle ydelser, men køb af helt almindelige varer og serviceydelser, som vi alle kommer i berøring med i vores dagligdag. Et fokus på menneskehandel til tvangsarbejde giver således helt nye, komplekse udfordringer til de aktører, der er i berøring med dette felt.

Når vi taler om tvangsarbejde, er det (ligesom i forhold til prostitutionsfeltet) desuden vigtigt at være opmærksom på, at der kan være tale om situationer og forhold, som andre – fx arbejdsgiveren selv – ikke nødvendigvis kan se alle niveauer af eller overhovedet kender til. Og vedkommende være underlagt andre og måske mere usynlige former for pression end den direkte vold og tvang. Et pressionsmiddel kan fx være gæld, manglende udbetaling af en lovet løn, trusler eller en oplevelse af ikke at have et reelt alternativ til at kunne forlade en arbejdssituation uden

repressalier. Menneskehandel til tvangsarbejde handler endvidere ikke blot om et forhold mellem arbejdsgiver og arbejdstager, men skal også ses i et globalt perspektiv med mange led og eventuelle mellemænd. Og netop af disse grunde kan det også forekomme svært at få øje på de potentielle ofre for tvangsarbejde og udnyttelse.

Med fokus på rengøringsbranchen i nærværende undersøgelse har Center mod Menneskehandel intet ønske om at pege på problemområder unikt i netop denne branche. Men rengøringsbranchen er en branche, hvori der internationalt også har vist sig at forekomme menneskehandel i andre lande – ligesom der er set eksempler på menneskehandel i fx landbrugssektoren og byggebranchen og i det hele taget i brancher, hvor der også er brug for ufaglært, 'dag-til-dag'-arbejdsstyrke og hvor der er tradition for at bruge en udenlandsk arbejdsstyrke. På denne baggrund er håbet bag undersøgelsen, at områdets relevante aktører fremadrettet kan have en opmærksomhed i forhold til risikoen for menneskehandel i denne sektor og de sårbarhedsproblematikker, som denne undersøgelse har peget på. Derfor er det ønskværdigt, at alle de aktører, der på forskellig vis er i berøring med dette felt, systematisk kan samarbejde om at bekæmpe udnyttelse og risikoen for menneskehandel inden for rengøringsbranchen og andre brancher, hvor der kunne forekomme menneskehandel til tvangsarbejde.

LITTERATUR

Litteratur

Anderson, Bridget

2000 **Doing the Dirty Work? The Global Politics of Domestic Labour.** London: Zed Books.

Anderson, Bridget & Ben Rogaly

2005 **Forced Labour and Migration to the UK.** Study prepared by COMPAS in collaboration with the Trades Union Congress.

Andrees, Beate

2008a **Forced Labour and Trafficking in Europe: How People are Trapped in, Live Through and Come Out.** Geneva: ILO.

Andrees, Beate

2008b **Forced Labour and Human Trafficking. A Handbook for Labour Inspectors.** Geneva: ILO.

Andrees, Beate & Patrick Belsler

2009 **Forced Labor. Coercion and Exploitation in the Private Economy.** Boulder: Lynne Rienner Publishers.

Anti-Slavery International

2005 **Protocol for Identification and Assistance to Trafficked Persons and Training Kit.** London: Anti-Slavery International.

Anti-Slavery International

2006 **Trafficking for Forced Labour.** UK country Report.

Bernard, Russell H.

2000 **Social Research Methods. Qualitative and Quantitative Approaches.** London: Thousand Oaks.

Center mod Menneskehandel

2010 **Menneskehandel. Definition og Identifikation.** Servicestyrelsen 2010.

De Forenede Nationer

2000 **Protokol om Forebyggelse, Bekæmpelse og Retsforfølgning af Menneskehandel, Særlig Handel med Kvinder og Børn, til Supplering af De Forenede Nationers Konvention om Bekæmpelse af Grænseoverskridende Organiseret Kriminalitet.** New York: De Forenede Nationer.

Den Europæiske Union

2002 **Rådets Rameafgørelse af 19. juli 2002 om Bekæmpelse af Menneskehandel.** Bruxelles: De Europæiske Fællesskabers Tidende.

DI Analyse

2010 **Branchestatistik. Renhold og Kombinerede Serviceydelser 2010.** DI Service.

Europarådet

2005 **Convention on Action against Trafficking in Human Beings and its Explanatory Report.**

Gavanas, Anna

2010 **Who Cleans the Welfare State? Migration, Informalization, Social Exclusion and Domestic Services in Stockholm.** Stockholm: Institute for Future Studies.

Hansen, Jens Arnholtz & Nana Wesley Hansen

2009 **Polonia i København. Et studie af polske arbejdsmigranternes løn-, arbejds- og levevilkår i Storkøbenhavn.** FAOS – LO-dokumentation nr. 1/2009.

Heckathorn, Douglas D.

1997 **Respondent-driven sampling: a new approach to the study of hidden populations.** Pp. 174-199. I: Social Problems, vol. 44 (2).

Heckathorn, Douglas D.

2002 **Respondent-driven sampling II: deriving valid population estimates from chain-referral samples of hidden populations.** Pp. 11-34. I: Social Problems, vol. 49 (1).

ILO

2005 **A Global Alliance against Forced Labour. Global report under the follow-up to the ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work.** Geneva: International Labour Office.

KOM

2010 **Rapport fra Koordineringsenheden for Ofre for Menneskehandel 2009.** Oslo: Politidirektoratet.

Korsby, Trine Mygind

2010 **Au pair og menneskehandlet? Rekruttering, Ophold i Danmark og Drømme om Fremtiden.** København: Center mod Menneskehandel, Servicestyrelsen.

Kvale, Steiner & Svend Brinkmann

2009 [2008] **InterView. Introduktion til et Håndværk.** København: Hans Reitzels Forlag.

Lisborg, Anders

2001 **Fra moderne slaver til modige entreprenører – om prostitutionsrelateret migration fra Thailand til Danmark.** I: Kvinder, Køn & Forskning, nr. 3.

Lou, Stina

2008 **Tre er et Umage Par. En undersøgelse af Tolkningens Vilkår og Betydningen i Kommunikation mellem Etniske Minoriteter og Sundhedsvæsenet.** Region Midtjylland, Center for Folkesundhed.

Lutz, Helma

2008 **Migration and Domestic Work. A European Perspective on a Global Theme.**
Helma Lutz, red. Hampshire: Ashgate.

OSCE

2009 **A Summary of Challenges on Addressing Human Trafficking for Labour Exploitation in the Agricultural Sector in the OSCE Region.** Vienna: Office of the Special Representative and Co-ordinator for Combating Trafficking in Human Beings.

Pedersen, Klaus & Søren Kaj Andersen

2007 **Østtaftalen – Individuelle Østarbejdere Præsentation og Vurdering af Udfordringerne for det Danske Arbejdsmarked af Arbejdskraftens Fri Bevægelighed i EU/EOES.** 1. delrapport. FAOS: København.

Pedersen, Klaus & Søren Kaj Andersen

2008 **Det udvidede EU og den Fri Bevægelighed for Østtjenesteydere.** 2.delrapport. FAOS: København.

Pedersen, Klaus & Søren Kaj Andersen

2010 **Social Dumping. Kædeansvar og Andre Ansvarsformer.** FAOS: København.

Rezaei, Shahamak & Marco Goli

2008 **The Underground Economy and the Impacts of the Informal Opportunity Structure.** EU Sixth Framework Programme, contract number 044272.

Rikspolisstyrelsen

2009 **Lägesrapport 10. Människohandel för Sexuella och Andra Ändamål 2007-2008.** Stockholm: RPS Tryckeri.

Rikspolisstyrelsen

2010 **Lägesrapport 11. Människohandel för Sexuella och Andra Ändamål 2009.** Stockholm: RPS Tryckeri.

Salganik, Matthew J. & Douglas D. Heckathorn

2004 **Sampling and estimation in hidden populations using respondent-driven sampling.** Pp. 193-239. I: Sociological Methodology, vol. 34.

Skrivankova, Klara

2010 **Between Decent Work and Forced Labour: Examining the Continuum of Exploitation.** York: Joseph Rowntree Foundation.

The Finnish National Rapporteur on Trafficking in Human Beings

2010 **Report 2010: Trafficking in Human Beings, Phenomena Related to it, and Implementation of the Rights of Human Trafficking Victims in Finland.** Publication 7.

Williams, Fiona & Anna Gavanoas

2008 **The Intersection of Childcare Regimes and Migration Regimes: A Three-Country Study. I: Migration and Domestic Work. A European Perspective on a Global Theme.** Helma Lutz, red. Hampshire: Ashgate.

CENTER MOD MENNESKEHANDEL

- identificerer, hjælper og støtter ofre for menneskehandel
- organiserer og udvikler den sociale indsats i kampen mod menneskehandel i Danmark
- er en national vidensbank inden for menneskehandel
- koordinerer samarbejdet mellem sociale organisationer og myndigheder i hele landet

VI ER ANSVARLIGE FOR

- det opsøgende, sociale arbejde i hele landet – på massageklinikker, på gaden, i escort miljøet, i fængsler og i asylsystemet
- mødesteder, sundhedstilbud og beskyttelsestilbud til ofre for menneskehandel
- **HOTLINE 70 20 25 50**

HVEM HANDLER DET OM?

Kvinder, mænd og børn handlet til fx prostitution, tiggeri, kriminalitet eller tvangsarbejde

VIL DU VIDE MERE?

Kontakt os på telefon 72 42 38 23

eller læs mere på www.centermodmenneskehandel.dk

Center mod Menneskehandel varetager de sociale indsatser i den danske regerings handlingsplan til bekæmpelse af handel med mennesker.

Center mod Menneskehandel er placeret i Servicestyrelsen.

SERVICESTYRELSEN